

SVEA HOVRÄTT
Mark- och miljööverdomstolen
060404

SLUTLIGT BESLUT
2024-04-26
Stockholm

Mål nr
M 7988-22

Sid 1 (12)

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2022-05-25 i mål nr M 3563-21,
se bilaga A

PARTER

Klagande

1. LA
2. AB
3. RD
4. KD
5. AE
6. LE
7. SG
8. KH
9. EK

Dok.Id 2065018

Postadress
Box 2290
103 17 Stockholm

Besöksadress
Birger Jarls Torg 16

Telefon
08-561 670 00
08-561 675 50

E-post: svea.avd6@dom.se
www.svea.se

Telefax

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:30

10. MS

11. MJ

12. ST

Ombud för 1–12: Hellström Advokatbyrå KB

Ombud för 1–12: WJ

13. GB

Ombud: Advokatbolaget sjutton34

14. HP

Ombud: MP

Motpart

1. Vimmerby kommun

2. Västerviks kommun

Ombud för 1–2: Agnes advokater AB

SAKEN

Ansökan om tillstånd till utrivning av Yxerns regleringsdamm m.m. i Västerviks och Vimmerby kommuner

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS BESLUT

1. Mark- och miljööverdomstolen upphäver mark- och miljödomstolens dom, utom såvitt avser besluten om prövningsavgift och rättegångskostnader, och avvisar kommunernas ansökan om tillstånd till utrivning av Yxerns regleringsdamm.
 2. Mark- och miljööverdomstolen förpliktar Vimmerby kommun och Västerviks kommun att solidariskt utge ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen till LA, AB, RD, KD, AE, LE, SG, KH, EK, MS, MJ och ST med ett belopp om sammanlagt 171 975 kr avseende ombudsarvode och ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen från dagen för Mark- och miljööverdomstolens slutliga beslut tills betalning sker.
 3. Mark- och miljööverdomstolen förpliktar Vimmerby kommun och Västerviks kommun att solidariskt utge ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen till GB med ett belopp om 17 600 kr avseende ombudsarvode och ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen från dagen för Mark- och miljööverdomstolens slutliga beslut tills betalning sker.
-

BAKGRUND

Västerviks kommun och Vimmerby kommun har av mark- och miljödomstolen lämnats tillstånd enligt miljöbalken till utrivning av befintlig dammanläggning vid sjön Yxerns utlopp, inom fastigheten XXX i Västerviks kommun, och i samband därmed vidta biotopvårdande åtgärder samt för genomförandet av planerade arbeten anlägga tillfällig fångdamm samt sänka av sjöns vattennivå. Mark- och miljödomstolen har återkallat rätten till reglering av Yxern enligt tidigare domar samt upphävt Yxerns regleringsföretag med stöd av 7 kap. 17 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Mark- och miljödomstolen har vidare gett de berörda kommunerna tillfällig tvångsrätt enligt 28 kap. 10 § miljöbalken under arbetstiden för ianspråktagande av arbetsområde samt tillfartsväg inom fastigheterna XXX och YYY i Västerviks kommun samt YXX i Västerviks kommun för utförande av ansökta åtgärder.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

LA, AB, RD, KD, AE, LE, SG, KH, EK, MS, MJ och **ST** (LA m.fl.) har yrkat i första hand att Mark- och miljööverdomstolen ska upphäva mark- och miljödomstolens dom och avvisa kommunernas ansökan. I andra hand har de yrkat att målet återförvisas till mark- och miljödomstolen för förnyad handläggning.

GB har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen med ändring av mark- och miljödomstolens dom ska tillerkänna honom ersättning till följd av utrivningen av dammen med totalt 2 080 552 kr.

HP har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen med ändring av mark- och miljödomstolens dom ska tillerkänna honom den totala ersättningen för skördeförlust om 430 000 kr som enligt mark- och miljödomstolens dom ska utges till fastighetsägarna.

LA m.fl. och GB har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen.

Vimmerby kommun och **Västerviks kommun** har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

LA m.fl. har anfört i huvudsak följande.

Kommunerna saknar den rådighet som krävs enligt 2 kap. 1 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (LSV) för att ansöka om utrivning av Yxerns regleringsdamm och återkalla tillståndet för sjön Yxerns reglering. Kommunerna äger inte regleringsdammen och innehar inte tillståndet till reglering av sjön Yxern och har inte heller erhållit rätt från dammägaren och tillståndshavaren, Yxerns regleringsföretag, att riva ut anläggningen. Dammanläggningen ligger på fastigheten Västervik XXX som ägs av Småkraft i Östra Götaland AB, inte av kommunerna som mark- och miljödomstolen har angett i sin dom. I förevarande fall är kommunerna alltså varken dammägare, verksamhetsutövare eller fastighetsägare. Inte heller bestämmelsen i 2 kap. 5 § LSV kan anses ge kommunerna rätten att riva ut anläggningen. Bestämmelsen i 28 kap. 10 § miljöbalken om tvångsrätt ger endast åtkomst till den mark som behövs för att genomföra en tillståndsgiven vattenverksamhet, inte rätt att riva ut annans anläggning. Inte heller föreligger det förutsättningar att återkalla tillståndet enligt 24 kap. 3 § miljöbalken. Om domstolen skulle anse att bestämmelsen i 2 kap. 5 § LSV kan tillämpas är förutsättningarna för sådan rådighet inte uppfyllda då den ansökta åtgärden inte kan anses önskvärd från allmän miljö- eller hälsosynpunkt eller främja fisket.

Vidare ifrågasätts att det är fråga om utrivning av en damm. De ansökta åtgärderna är snarare att jämföras med en ändring av vattenverksamhet. Med utrivning menas borttagande av en vattenanläggning utan att någon annan sätts i stället. I förevarande fall ska en bottenuppbyggnad utföras i utloppsåran både uppströms och nedströms

nuvarande dammläge för att skapa och anlägga en artificiell sjötröskel. Syftet med tröskeln är att upprätthålla viss dämning efter utrivning. I den tekniska beskrivningen benämns även syftet vara att bl.a. ”skapa lokal styrning av flödet” och att ”skapa lokala dämningseffekter”. Den uppbyggda sjötröskeln är att anse som en ny vattenanläggning i sig, då den syftar till att hålla viss vattennivå i sjön och bör därför omfattas av ett fortsatt ansvar för dammägaren. Även om ansökt åtgärd skulle anses vara en ändring av vattenverksamhet och inte en utrivning har inte kommunerna någon rättslig grund för att ansöka om ändring. Det är inte klart vem som skulle vara den ansvariga verksamhetsutövaren för den nya uppbyggda tröskeln, kommunerna som är sökanden eller regleringsföretaget vars vattenverksamhet ändras.

Miljökonsekvensbeskrivningen har utgått ifrån felaktiga vattenföringsdata och har därför missbedömt konsekvenserna av utrivningen, framför allt för nedströmsliggande fastigheter. Det kan inte anses klarlagt att perioder med mycket låga vattenföringar med torka och stillastående vatten nedströms inte kommer att uppstå om de ansökta åtgärderna genomförs. Miljökonsekvensbeskrivningen ska av den anledningen inte godkännas. Sökandens bedömning om att vattenkraften troligen påverkar fisk och musslor, och detta i kombination med klimatförändringar, är inte en fullständigt utförd konsekvensanalys. Det behöver utredas ytterligare om vilken faktisk positiv påverkan en utrivning skulle medföra och varför inte samma resultat kan uppnås med andra åtgärder, t.ex. genom en fiskväg. Det efterfrågas en utredning som visar att den påstådda nedåtgående trenden faktiskt beror på vattenkraften.

GB har anfört i huvudsak följande.

Skälig ersättning ska utgå vid utrivningen av dammen vid sjön Yxern och denna måste återspegla de faktiska förhållandena såväl i vattendraget som för hans två kraftverk. Han äger kraftverken Hässeltull och Uddekvärn och båda ska anses vara ersättningsberättigade. Att Hässeltulls kraftverk idag inte producerar någon el beror enbart på tidigare föreläggande från länsstyrelsen och det är inte skäl att inte utge ersättning. Hässeltulls kraftverk är det kraftverk som ligger närmast Yxerns regleringsdamm och det kommer därför att drabbas hårdast av de flöden som kommer att uppstå efter utrivningen. Hässeltulls damm är byggd på 1950-talet under förutsättningen att

regleringsdammen fanns och Hässeltulls utskov/damm klarar enligt beräkningar inte att avbörda mer än drygt 10 m³/s. Det finns därför behov av åtgärder vid dammen om Yxerns regleringsdamm rivs ut. Kontinuerligt flöde kräver kontinuerlig reglering med utskovsluckor. Kostnaderna för dessa arbeten måste ersättas samt även produktionsersättning trots att produktion inte pågår just idag.

När det gäller Uddekvärns kraftverk har han accepterat den s.k. Snurran som beräkningsmodell. Det som har betydelse är vilka värden som används när beräkningar görs i enlighet med modellen. Kommunerna har använt för låga värden och ersättningen ska uppgå till ett högre belopp, i enlighet med yrkandet.

Mark- och miljödomstolen har inte hanterat kommunernas grund för rådighet i förhållande till regleringsföretaget på ett korrekt sätt. Han är delägare i regleringsföretaget men har inte någon kännedom om att någon omröstning i frågan om utrivning har genomförts.

HP har anfört i huvudsak följande.

Mark- och miljödomstolens dom är otydlig och vilseledande avseende ersättningen för skördebortfall. Han är ägare till fastigheten YYX men arrendator till Frödingehult 1:16. Enligt domen ska ersättningen utbetalas till fastighetsägaren, men det är han som brukare och arrendator som lidit skadan, och borde därför rätteligen få ersättningen.

Vimmerby kommun och **Västerviks kommun** har anfört i huvudsak följande.

Majoriteten av myndigheter, berörda fastighetsägare och andra intressenter i området står bakom ansökan och de positiva konsekvenser som utrivningen innebär för vattenmiljön. Den tillfälliga regleringen kan inte ses som ett alternativ till utrivning. Konsekvenserna av utrivningen har utretts grundligt och kommunerna delar inte den av LA m.fl. framförda oron. Kommunerna ser inte någon risk för negativa konsekvenser på det sätt som beskrivits. Det bestrids att miljökonsekvensbeskrivningen är felaktigt avgränsad. Utrivningen av Yxern påverkar inte Långsjön

och nedströms belägna vattendrag eftersom det från sjön Hjorten finns en regleringsdamm för reglering av nivån, samt en tunnel som avleder vatten till Långsjön. Tunnelintaget och regleringsdammen är belägna cirka 16 km nedströms Yxerns regleringsdamm och vattendraget Yxeredsån passerar på dessa 16 km de mellanliggande sjöarna Hagsjön, Ytlången, Långgölen samt Hjorten. Samtliga sjöar utom Ytlången är reglerade av mellanliggande dammanläggningar. Överledningen från Hjorten har tillståndsprövats genom dom och sker till förmån för kraftproduktionen nedströms. Även Långsjön är en reglerad sjö, vars nivå styrs av en damm i sjöns utlopp. Den möjliggör reglering av sjön med en amplitud om cirka två meter. Såväl överledningen till Långsjön som regleringen av sjön sker således till förmån för kraftverken nedströms och utnyttjas aktivt som regleringsmagasin. Miljökonsekvensbeskrivningen har därför en lämplig avgränsning. Som kommunerna redovisat kommer situationer med låga flöden (under 0,3 m³/s) att kunna förekomma vid avveckling av Yxerns reglering, detta helt utifrån avrinningsområdets naturliga förutsättningar. Att öring och andra fiskarter inte förekommer i Yxeredsån är på grund av den vattenreglering som skett. Dessa arter var etablerade i vattensystemet långt innan vattenreglering infördes, och bedömningen kvarstår – strömvattenlevande fauna i Yxeredsån har totalt sett missgynnats av vattenreglering och kanalisation av vattendraget. LA m.fl. påståenden ger inte en rättvisande bild av konsekvenserna av utrivningen och är i flera avseenden direkt felaktiga.

Att kommunerna har vattenrättslig rådighet med stöd av 2 kap. 5 § LSV torde vara uppenbart, och har inte ifrågasatts av någon myndighet eller domstol. För att också kunna genomföra åtgärder med stöd av denna rådighetsbestämmelse har kommunerna ansökt om tvångsrätt för att förfoga över mark och anläggningar. Huruvida rådigheten omfattar ansökt åtgärd får bedömas vid en prövning i sak. I detta fall är det uppenbart att det är fråga om åtgärder som är önskvärda från allmän miljösynpunkt och som främjar fisket.

Det framstår som uppenbart att det är fråga om utrivning av en vattenanläggning, där den bottenuppbyggnad/tröskel som anläggs enbart syftar till att skydda mot skador av utrivningen av dammen och inte att bibehålla en möjlighet till aktiv reglering. Frågan om en åtgärd utgör en fullständig utrivning är dock endast relevant om verksamhets-

utövaren hävdar en ovillkorlig rätt till utrivning och har betydelse ur ett tillsyns/ansvarsperspektiv för länsstyrelsens vidkommande samt vidare om det är fråga om att bestämma skälig ersättning enligt 31 kap. 19 § miljöbalken. I nu aktuellt fall är dessa aspekter knappast relevanta eftersom kommunerna åberopar en särskild rådighetsbestämmelse och tar ansvar för att slutresultatet uppnår önskad effekt på vattenmiljön samt erbjuder fullgod ersättning till berörda. Mark- och miljödomstolen samt länsstyrelsen har inte heller haft något att erinra mot hur ansökan har utformats.

GB har inte redovisat de intäkter och kostnader som vattenkraft-produktionen vid Uddevarns kraftverk resulterar i och som ersättning ska utgå för. Om värderingen skulle omräknas enligt vad GB anför, skulle den sammanlagda ersättningen uppgå till 380 207 kr, en reduktion om 186 724 kr motsvarande 33 % av ursprungligt ersättningserbjudande, bl.a. med anledning av att Uddevarns kraftverk saknar elcertifikat. Ersättningserbjudandet från kommunerna var generöst eftersom det förutsatt att anläggningen är berättigad till elcertifikat. När det gäller Hässelstulls kraftverk konstateras att det alltså inte är i drift eftersom det saknar tillstånd och omfattas av ett lagakraftvunnet beslut. Det är fråga om en olaglig verksamhet om den skulle bedrivas, och det är inte aktuellt att utge ersättning för en sådan verksamhet.

Kommunerna har nu utbetalat tillerkänt belopp direkt till HP, efter medgivande från fastighetsägarna. Frågan torde därmed vara utagerad och något klargörande i domen behövs inte.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS SKÄL

I detta mål är det en processförutsättning att kommunerna har rådighet över vattnet inom det område där de åtgärder som omfattas av ansökan ska vidtas (se 2 kap. 1 § LSV). Kommunerna, som inte är fastighetsägare, anläggningsägare eller verksamhetsutövare och inte heller delägare i vattenregleringssamfälligheten, har åberopat 2 kap. 5 § första stycket LSV till stöd för att de har vattenrättslig rådighet. I bestämmelsen anges att en kommun har rådighet att bedriva sådan vattenverksamhet som är önskvärd från allmän miljö- eller hälsosynpunkt eller som främjar fisket. Av

rättsfallet NJA 2012 s. 362 följer att domstolen ska godta vad en kommun har anfört om att vattenverksamheten är önskvärd från allmän miljö- eller hälsosynpunkt när den prövar om det finns något hinder att ta upp ansökan till prövning. Den närmare bedömningen av om åtgärderna är önskvärda, det vill säga om det finns förutsättningar för bifall till ansökan, ska göras inom ramen för den fullständiga sakprövningen av ansökan.

I nämnda rättsfall anför Högsta domstolen vidare att 2 kap. 5 § LSV inte ger behörighet att ansöka om tillstånd att förfoga över vattnet på någon annans fastighet utan sådan grundläggande rådighet som avser i 2 kap. 2 § LSV. Detta innebär enligt Högsta domstolen att en kommun är behörig sökande bara om kommunen åberopar rådighet på grund äganderätt, upplåtelse från ägaren eller yrkad tvångsrätt enligt 28 kap. 10 § första stycket 1 miljöbalken.

Kommunerna är inte ägare till fastigheten där dammen är belägen och inte heller till dammen. Frågan blir om den tvångsrätt som kommunerna begärt kan ge nödvändig rådighet för att ansökan ska kunna tas upp till prövning.

Det får anses tveksamt om det är möjligt att få tvångsrätt för åtkomst och förfoga över annans vattenanläggning. Bestämmelsen om tvångsrätt används huvudsakligen för markåtkomst och transportsträckor som behövs för att utföra vattenverksamhet och det är också så som den aktuella begäran om tvångsrätt är utformad. I förarbetena till bestämmelsen i miljöbalken om tvångsrätt anges visserligen att tvångsrätt bör kunna ges för att helt eller delvis riva annans anläggning men något närmare resonemang kring detta förs inte (se prop. 1997/98: 45 del 2 s. 300). Förarbetena till 1983 års vattenlag ger ingen vägledning i frågan. I förarbetena till 11 kap. 19 § miljöbalken anges att behöriga att ansöka om utrivning av en vattenanläggning är anläggningens ägare och den som annars fullgör underhållsskyldigheten (se prop. 1997/98:45 del 2 s. 141). Det är därför tveksamt om någon annan än ägaren, i det här fallet Yxerns regleringsföretag, har behörighet att ansöka om utrivning. Vidare är yrkandet om tvångsrätt begränsat till tillfälligt ianspråktagande av arbetsområde och tillfartsväg och det går inte med säkerhet att utläsa i vilken omfattning befintlig vattenanläggning berörs och på vilket sätt.

Mot bakgrund av det som redovisats bedömer Mark- och miljööverdomstolen att kommunerna inte har den rådighet som krävs för att utföra ansökt verksamhet och ansökan kan därför inte tas upp till prövning.

Vidare bedömer Mark- och miljööverdomstolen att åtgärden att riva ut dammanläggningen vid Yxern inte kan betraktas som en sådan utrivning som avses i 11 kap. 19 § miljöbalken eftersom dammen kommer att ersättas med en utloppströskel. Åtgärden är därmed ett led i angörandet av den nya tröskeln och ska ses som en ny vattenverksamhet, vilket fordrar en ansökan om tillstånd enligt 11 kap. 9 § miljöbalken (jfr Mark- och miljööverdomstolens domar den 11 oktober 2023 i målen nr M 8113-22 och M 10561-22). Ansökan är således i den delen felaktigt utformad.

På grund av det som anförts ska mark- och miljödomstolens dom upphävas, utom såvitt avser prövningsavgift och rättegångskostnader, och kommunernas ansökan avvisas.

Rättegångskostnader

LA m.fl. har yrkat ersättning för rättegångskostnader med 171 975 kr, inklusive mervärdesskatt, för 68,9 timmars arbete.

GB har yrkat ersättning för rättegångskostnader med 17 600 kr för åtta timmars arbete. Beloppet är utan mervärdesskatt.

Kommunerna har bestritt yrkandena om ersättning för rättegångskostnader. De har inte vitsordat något belopp som skäligt i och för sig.

Med hänsyn till att det inte är kommunerna som överklagat mark- och miljödomstolens dom gäller i fråga om rättegångskostnader i Mark- och miljööverdomstolen 18 kap. rättegångsbalken. Med hänsyn till utgången är kommunerna att se som tappande part och ska ersätta LA m.fl:s rättegångskostnader här. GB har yrkat en högre ersättning för produktionsförluster vid Hässelstulls och Uddekvarns kraftverk

än den som mark- och miljödomstolen fastställt samt i övrigt instämt i det som LA m.fl. anfört. Även han får med hänsyn till utgången anses som vinnande part och kommunerna ska därför ersätta hans rättegångskostnader här. De av LA m.fl. och GB yrkade beloppen bedöms av Mark- och miljööverdomstolen vara skäligen.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga B

Överklagande senast den 2024-05-24

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Lars Borg och Mikael Hagelroth, referent, samt tekniska rådet Ingrid Johansson och hovrättsrådet Katarina Berglund Siegbahn.

Föredragande har varit Julia Lodén.

VÄXJÖ TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2022-05-25
meddelad i
Växjö

Mål nr M 3563-21

SÖKANDE

1. Vimmerby kommun
2. Västerviks kommun

Ombud: Agnes Advokatbyrå AB
F

SAKEN

Ansökan om tillstånd till utrivning av Yxerns regleringsdamm m.m. Västerviks och Vimmerby kommuner

Anl. ID 30263
Avrinningsområde: 71
Koordinater SWEREF 99 TM N: 6395192 E: 564657

DOMSLUT

Tillstånd till utrivning

Mark- och miljödomstolen lämnar tillstånd enligt miljöbalken

- a) till utrivning av befintlig dammanläggning vid sjön Yxerns utlopp, inom fastigheten Västervik XXX och i samband därmed vidta biotopvårdande åtgärder, samt
- b) för genomförandet av planerade arbeten anlägga tillfällig fångdamm samt sänka av sjöns vattennivå.

Allt i enlighet med vad som anges i den tekniska beskrivningen och ansökningshandlingarna i övrigt.

Dok.Id 606057

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 81 351 03 Växjö	Kungsgatan 8	0470-560 100 E-post: mmd.vaxjo@dom.se www.domstol.se/vaxjo-tingsratt		måndag – fredag 08:00–16:00

Avslutande av prövotid

Mark- och miljödomstolen avslutar prövotidsförordnandet enligt U1 i mål nr M 2860-17 och M 5783-20.

Återkallelse av gällande tillstånd och upphävande av Yxerns regleringsföretag

Mark- och miljödomstolen återkallar rätten till reglering av Yxern enligt Söderbygdens vattendomstol i dom den 18 maj 1938 i mål AD 32/1933 samt mark- och miljödomstolens deldom den 2021-03-23 i mål M 5783-20 i samband med att tillstånd till utrivning meddelas och tas i anspråk.

Mark- och miljödomstolen upphäver Yxerns regleringsföretag med stöd av 7 kap 17 § lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Villkor

1. Arbetena ska utföras i huvudsaklig överensstämmelse med vad kommunerna angivit i ansökan eller i övrigt åtagit sig i målet.
2. Arbeten i vatten ska ske under perioder med låga flöden och erforderlig beredskap ska finnas för att undvika utsläpp av förorenande ämnen och en handlingsplan för läckage av petroleumprodukter ska upprättas. Vid och i vatten förekommande arbeten får endast miljöanpassade hydrauloljor användas.
3. Biotopvårdande åtgärder ska utföras i åfåran efter samråd med fiske-sakkunnig.
4. Det översta materialet till fångdamm ska utföras av naturmaterial som möjligt för att inte skada vattenmiljön.
5. Kommunerna ska senast tre månader innan de tillståndsgivna åtgärderna påbörjas ge in förslag till kontrollprogram till tillsynsmyndigheten.
6. Kommunerna ska under en kontrollperiod om minst tre år efter utförandet övervaka, analysera och detektera eventuella justeringsbehov i utloppet. Resultatet ska sammanställas och rapporteras till tillsynsmyndigheten.

7. Tid för röjning och förberedande avverkning ska begränsas till vintertid i syfte att undvika störning av häckande fåglar.
8. Schaktningsarbeten och särskilt bullrande verksamheter får inte utföras under perioden 1 februari – 30 juni i syfte att undvika störningar under utterns parnings- och dräktighetstid.

Miljökonsekvensbeskrivning

Mark- och miljödomstolen godkänner den upprättade miljökonsekvensbeskrivningen.

Sökanden har medgett följande åtaganden:

- Samtliga sträckor av tillfartsvägen över annan fastighetsägares mark kommer att återställas och även uppgraderas i förhållande till nuvarande standard.
- Större träd och döda träd kommer i samband med syn av arbetsområdet att märkas och skyddas för påverkan av anläggningsarbeten, i syfte att undvika störning på eventuellt förekommande fladdermusarter.
- Sökanden ska dokumentera områdets historiska användning och sätta upp en informationstavla för allmänheten om detta efter avslutat arbete.

Tvångsrätt

Mark- och miljödomstolen lämnar Vimmerby och Västerviks kommuner tillfällig, tvångsrätt enligt 28 kap 10 § miljöbalken under arbetstiden, för ianspråktagande av arbetsområde samt tillfartsväg inom fastigheterna Västervik XXX, Västervik YYY samt Västervik YXX för utförande av ansökta åtgärder.

Ersättning

Vimmerby och Västerviks kommuner ska betala ersättning för

Tillfälligt markinrång

<u>Fastighet</u>	<u>Belopp (kr)</u>
YYY (mark och tillfartsväg)	10 000

Kraftförluster

Mark- och miljödomstolen fastställer att skadeersättning för produktionsbortfall med anledning av utrivningen ska utgå till ägare av Totebo kraftverk och Uddekvarns kraftverk med belopp framräknat enligt Vattenkraftens Miljöfonds värderingsmodell, med slutlig ersättning beräknad utifrån förhållanden vid den tidpunkt tillståndet tas i anspråk.

Skördebortfall

Mark- och miljödomstolen fastställer en skadeersättning om totalt 430 000 kr för skördebortfall inom YYX samt XYX. Ersättningen ska utgå till ägarna till respektive fastighet.

Arbetstid

Den tid inom vilken de i denna dom tillståndsgivna arbetena ska vara utförda bestäms, med stöd av 22 kap. 25 § andra stycket miljöbalken, till fem år efter det att denna dom vunnit laga kraft.

Oförutsedd skada

Anspråk enligt 24 kap. 18 § miljöbalken på grund av oförutsedd skada ska, för att få tas upp till prövning, anmälas till mark- och miljödomstolen inom tio år från utgången av ovan angivna arbetstid.

Prövningsavgift

Mark- och miljödomstolen ändrar inte den med stöd av 3 kap. förordningen (1998:940) om avgift för prövning och tillsyn enligt miljöbalken tidigare fastställda avgiften om 1 500 kr för målets prövning.

Rättegångskostnader

Sökanden åläggs att utge ersättning för rättegångskostnader till Länsstyrelsen i Kalmar län med 44 000 kr samt till GB med 78 438 kr. Det sistnämnda beloppet avser ombudsarvode 64 600 kr, spilltid 10 560 kr och utlägg 3 278 kr. På beloppen ska utgå ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom till dess betalning sker. Samtliga belopp är exklusive moms.

Övrigt

Övriga framförda yrkanden, som inte särskilt behandlats, ogillas.

BAKGRUND

Yxern är Kalmar läns största sjö. Huvuddelen av sjön ligger i Vimmerby kommun medan utloppet, regleringsdammen och nedströms belägna Yxeredsån ligger i Västerviks kommun. Gällande vattendom från 1938 föreskriver höga tappningar ur sjön även vid låga nivåer och vid nederbördsfattiga perioder innebär detta en snabb avsänkning av sjöns nivå. För närvarande regleras sjön enligt vattenhushållningsbestämmelser som föreskrivits i en tidsbegränsad deldom (daterad 2021-03-23 i mål 5783-20), som upphör att gälla den 24 mars 2024.

Problem med stora nivåvariationer i sjön och torrläggning av Yxerns stränder har förelegat under lång tid och berörda parter har på olika sätt försökt att komma tillrätta med situationen. Den nuvarande tillfälliga regleringen är resultatet av många års arbete och en förstudie som genomfördes under 2017, utvisade att det vore önskvärt ur naturmiljösynpunkt med en återgång till de förhållanden som gällde före sjöns reglering år 1938. Mot denna bakgrund beslutade kommunerna om ett tvåstegsförfarande enligt vilket kommunerna i ett första steg ansökte om omprövning av gällande vattenhushållnings-bestämmelser under en period av tre år, vilken därefter förlängts i ytterligare tre år, för att åtgärda den akuta situationen i sjön och att samtidigt påbörja arbetet med en permanent förändring av regleringen. Det har konstaterats att den tillfälliga regleringen varit lyckosam då sjöns nivåer har varierat i betydligt mindre omfattning än tidigare. Boende kring och nedströms Yxern har i huvudsak ställt sig positiva till förändringarna.

Mot denna bakgrund ansöker kommunerna om tillstånd till utrivning av Yxerns regleringsdamm samt biotopvårdande åtgärder i utloppet.

Återställandet av Yxerns utlopp till ett mer naturligt tillstånd ger långsammare fluktuationer av Yxerns nivå och ett minskat nivåintervall under normalår. Flödesvariationen i Yxeredsån kommer att öka till en mer naturlig flödesregim, vilket innebär att låga flöden förväntas bli mer frekventa och varaktiga medan höga flöden påverkas i begränsad omfattning. Sammantaget bedöms åtgärderna i huvudsak medföra positiva konsekvenser för både djur- och växtliv i och runt Yxern och Yxeredsån. Möjligheten till fiskvandring återställs och såväl vattenmiljön som vattenkvaliteten förbättras. Markanvändningen runt sjön och ån bedöms påverkas i liten utsträckning. För den negativa påverkan som kan uppkomma på jordbruksmark i sjöns norra delar har kommunen åtagit sig att genomföra kompensationsåtgärder. Nedströmsliggande kraftverk erbjuds ersättning för det produktionsbortfall som utrivningen av regleringsdammen medför.

TIDIGARE BESLUT

Det föreligger ett antal äldre vattendomar som berör Yxern och dess reglering. Tillstånd till reglering av Yxern meddelades av Söderbygdens vattendomstol i *dom den 18 maj 1938 (AD 32/1933)*. Regleringen skedde till förmån för nedströms belägna kraftstationer. Genom domen bildas Yxerns vattenregleringsföretag som äger dammen och sköter regleringen. Domen överklagades till Vattenöverdomstolen (VÖD) som dock inte gjorde någon ändring (dom 16 juni 1939, ÄD 25/1939) och vidare till Kungl Maj:t (dom 4 juni 1941, ÄD 25/1939). Inte heller i andra senare domar har vattenhushållnings-bestämmelserna ändrats,

frånsett i domen *den 14 februari 1957 (A 24/1957)1 mål AD 128/1950* som dock aldrig togs i anspråk, vilket framgår av *VÖD:s dom den 23 mars 1959*.

Efter ansökan från kommunerna meddelade mark- och miljödomstolen genom *deldom den 24 oktober 2017 i mål M 2860-17* en ändring av vattenhushållningsbestämmelserna i 1938 års dom som tidsbegränsades till en period av tre år från lagakraftvunnen dom. I domen har skaderegleringen skjutits upp under sex månader från lagakraftvunnen dom. Den tillfälliga regleringen har därefter, efter ansökan av kommunerna, förlängts under ytterligare tre år genom mark- och miljödomstolens *deldom den 2021-03-23 i mål M 5783-20*. Frågan om skadereglering har uppskjutits i målen och kommunerna ska senast sex månader efter att tillståndet till den tillfälliga regleringen har löpt ut inkomma till mark- och miljödomstolen med utredning avseende skada på jordbruksmark med anledning av den tillfälliga regleringen samt förslag till eventuell skadeersättning.

ANSÖKAN

Yrkanden

A. Utrivning m m

1. Västervik och Vimmerby kommuner (kommunerna) yrkar att mark- och miljödomstolen meddelar tillstånd enligt miljöbalken till
 - a) utrivning av befintlig dammanläggning vid sjön Yxerns utlopp, inom fastig-heten Västervik XXX och i samband därmed vidta biotopvårdande åtgärder, samt
 - b) för genomförandet av planerade arbeten anlägga tillfällig fångdamm samt sänka av sjöns vattennivå.

Allt i enlighet med vad som anges i den tekniska beskrivningen och ansökningshandlingarna i övrigt.

2. Kommunerna yrkar vidare rätt att med stöd av 28 kap 10 § miljöbalken ta arbetsområde samt tillfartsväg inom fastigheterna Västervik XXX, Västervik YYY samt gemensamhetsanläggningen Västervik YXX tillfälligt i anspråk för utförande av ansökta åtgärder.
3. Kommunerna yrkar även att mark- och miljödomstolen fastställer att skadeersättning för produktionsbortfall med anledning av utrivningen ska utgå till ägare av Totebo kraftverk och Uddekvärns kraftverk med belopp framräknat enligt bifogad ersättningsmodell, med slutlig ersättning beräknad utifrån förhållanden vid den tidpunkt tillståndet tas i anspråk.
4. Kommunerna yrkar vidare att mark- och miljödomstolen
 - a) fastställer arbetstiden för ansökta åtgärder till 5 år från den dag domen vinner laga kraft,

- b) bestämmer tiden för anmälan av ersättning för oförutsedd skada på grund av de ansökta vattenverksamheterna till 5 år räknat från utgången av arbetstiden,
- c) föreskriver villkor i enlighet med kommunernas förslag samt
- d) godkänner den till ansökan bifogade miljökonsekvensbeskrivningen (MKB).

B. Avslutande av prövotid

Kommunerna yrkar att mark- och miljödomstolen avslutar prövotidsförordnandet i fråga om utredning och redovisning av skada enligt U1 i mål nr M 2860-17 och M 5783-20 och fastställer skadeersättning om totalt 430 000 kr för skördebortfall inom Vimmerby YYX samt XYX.

C. Återkallelse av gällande tillstånd och upphävande av Yxerns regleringsföretag

Kommunerna yrkar att mark- och miljödomstolen återkallar rätten till reglering av Yxern enligt Söderbygdens vattendomstol i dom den 18 maj 1938 i mål AD 32/1933 samt mark- och miljödomstolens deldom den 2021-03-23 i mål M 5783-20 i samband med att tillstånd till utrivning meddelas och tas i anspråk.

Kommunerna yrkar även att Yxerns regleringsföretag ska upphävas med stöd av 7 kap 17 § lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet.

Höjdsystem

I denna ansökan uttrycks höjduppgifter i systemet RH2000. Det kan noteras att i domar avseende tillfällig reglering av Yxern används RH00. Plankoordinater är angivna i SWEREF 99 16 30.

Fixpunkt framgår av domen den 18 maj 1938 och benämns Nykvarn, och har höjden +92,93 i RH00.

Områdesbeskrivning

Allmänt

Området runt Yxern är glesbebyggt och domineras av tall- och granskog med blandskog närmast sjön. Naturvärdena längs Yxerns stränder är i dagsläget begränsade med anledning av regleringen. Det finns inga naturreservat eller Natura 2000-områden med anknytning till vattenmiljön. De naturvärden som finns nära sjön är knutna till skogliga biotopskyddsområden och Skogsstyrelsens naturvårdsavtal, i första hand på Hästö och vid Hökhultnäs men även vid Toverum och Krogsfall. Yxern har ett relativt högt värde som fågelsjö och flera rödlistade arter har observerats i området. Sjön är attraktiv för det rörliga friluftslivet och populär för fritidsfiske.

Yxern mynnar i Yxeredsån. Närmiljön längs ån domineras av blandskog och vegetation utgörs främst av övervattensväxter, påväxtalger och mossor. Dammen i Hässeltull har vid musselinventering värderats som betydelsefull för biologin i Yxeredsån.

Vad gäller detalj- och översiktsplaner inom Vimmerby och Västervik kommuner finns inga särskilda bestämmelser inom anläggnings- eller influensområdet.

Det finns ett riksintresse för kulturminnesvård i nordvästra delen av sjön där Toverum säteri ligger.

Hydrologi och vattenmiljö

Yxern

Yxern avrinner via Yxeredsån, Toteboån och Botorpsströmmen till Östersjön och är belägen inom huvudavrinningsområdet Botorpsströmmen (SE71000). Avrinningsområdet är ca 319 km². Yxern har en vattenyta om 14,5 km² vid högt vattenstånd (+93,10). Sjön har en reglerbar vattenvolym om ca 26 Mm³ i nivåintervallet +91,0 till 93,10. Medelvattenståndet i sjön är +92,15.

Yxern är en näringsfattig klarvattensjö med flera djuphål i norr och stora grundområden i söder. Den är mycket rik på både mindre och större öar och strandlinjen är flikig. De större öarna är mest belägna i väster och har smala sund mot fastland.

Det finns tre tillflöden till norra delen av Yxern. De två största tillflöden, Vanstadån och Venån, är rika på sjöar och har till synes god vattenkvalitet. Gröppleån är det tredje största tillflödet till sjön.

Yxern är avsnörd vid Boösundet i söder och vattnet rinner ut genom Åviken till Yxerns regleringsdamm och därefter till Yxeredsån.

Yxeredsån

Utfödet från Yxern till Yxeredsån regleras via dämnet vid sjöns utlopp. Enligt uppgifter från SMHI är den naturliga medelvattenföringen vid utloppet ur sjön ca 1,7 m³/s.

	Total vattenföring [m³/s]
HHQ	8,9
MHQ	5,4
MQ	1,7
MLQ	0,3
LLQ	0,1

Tabell 1. Karakteristiska "naturlika" flöden för Yxerns utlopp, beräknade av SMHI för perioden 1997-2017

Yxeredsån är ca 4 km lång och mynnar i Hagsjön. Därefter byter ån namn till Toteboån som i sin tur mynnar i sjön Hjorten. Därifrån avleds vattnet vidare till Långsjön genom en sprängd tunnel, vilket innebär att nästan inget vatten tar den naturliga vägen via Falsterboån med anslutning till Botorpsströmmen i sjön Stora Flugen.

Det finns ett flertal definitiva vandringshinder i form av dammar och vattenkraftverk längs Yxeredsån och sträckan är starkt påverkad av mänsklig aktivitet. Direkt efter regleringsdammen är ån kanaliserad med en sprängd kanal som är cirka 60 meter lång. Ån har även rensats på stenar och block med syftet att underlätta timmertransporter under flottningsepoken och för att förbättra markavvattning. Livsmiljöer för fisk- och bottenfauna är således påverkade av åtgärder i ån och förutsättningarna för bl a en stabil öringpopulation är dåliga.

Teknisk beskrivning befintlig anläggning

Yxerns regleringsdamm utgörs av en betongdamm grundlagd på berg. Dammen har en konstruktionshöjd om ca 4,5 meter och en total krönlängd på ca 10 m. Både vänster och höger anslutningsdamm har en krönlängd på ca 2,0 m och krönhöjden +93,71 m. Dammen har två utskov försedda med en respektive sex stycken spettluckor. Anläggningen är i en tillfredställande kondition.

Planerade åtgärder

Ansökta åtgärder syftar till att riva ut Yxerns regleringsdamm och återställa sjöns vattenståndsvariation till en naturlig situation. Lägsta vattenstånd efter återställning kommer vara +91,70 vid extrem lågvattenföring. Vattenamplituden vid normala vattenföringar kommer variera mellan + 92, 0 till +92,5.

En fångdamm anläggs strax uppströms dammlinjen. Via fångdammen släpps flöde vidare förbi dammlinjen, antingen genom kulvert installerad i fångdammens krön eller via hävert. Förbiledningen av flöde dimensioneras för ett normalflöde om ca 0,2 m³/s.

Utrivning av befintlig dammanläggning sker genom att luckor bortmonteras och anslutningspelare sågas och bilas ned. Nedbilad betong knackas ned och packas mot kvarvarande delar av dammkroppens nedströms sida. Bottenområdet mellan fångdamm och kvarvarande delar av dammen fylls med moränmassor. Fångdammen rivs därefter och massor för denna placeras mot dammlinjen.

Biotopvårdande åtgärder genomförs genom bottenuppbyggnad i utloppsfåran upp- och nedströms dammläget. Utfyllnaden ska utföras på ett naturanpassat sätt, så att vandringsmöjligheter för akvatisk fauna återskapas över sjöns utlopp mellan Yxern och Yxeredsån.

Arbeten kommer att ske under en period av låg tillrinning till Yxern för att möjliggöra arbete i torrhet och i samråd med Yxerns regleringsföretag. Yxern avsänks inför utförandet till en nivå omkring +91,5 och därefter sker en minimitappning om 0,2 m³/s under byggtiden om tillrinningen medger detta.

Fångdamm utformas även med marginal för högre flöden. Inför åtgärderna kommer arbetsområdet att röjas och tillfartsvägar förstärkas. Totalt bedöms utförandetiden för projektet vara ca 8-12 veckor.

Alternativredovisning

Ett alternativ som utretts inför ansökan innebär en vattenreglering som är bättre anpassad till allmänna intressen som förekommer i området och som föreligger enligt den tillfälliga omprövningsdomen. Alternativet kräver dock en mer frekvent reglering och medför även behov av ombyggnation av regleringsdammen. Alternativet medför således stora investeringsbehov och tillgodoser inte heller möjligheten till faunapassage. De ansökta åtgärderna, som innebär utrivning av regleringsdammen och en återgång till mer naturlika flöden, har bedömts som betydligt mer fördelaktigt ur flera perspektiv, i synnerhet då faunapassage möjliggörs tillsammans med långsammare svängningar i flöden till Yxeredsån och mjuka nivåvariationer i Yxern.

Att inte vidta några åtgärder och bibehålla anläggningen i befintligt skick, nollalternativet, har även avfärdats eftersom naturmiljön i och omkring Yxern även i fortsättningen kommer att påverkas av kraftiga vattenståndsvariationer vilket orsakar instabila levnadsmiljöer för många vattenlevande organismer och negativa effekter på både rekreation och naturmiljö.

Miljökonsekvensbeskrivning

Sammanfattning

Sammantaget kommer åtgärderna medföra långsammare fluktuationer av Yxerns nivå och ett minskat nivåintervall under normalår. Flödesvariationen i Yxeredsån kommer att ökas mot en mer naturlig flödesregim, vilket innebär att låga flöden förväntas bli mer frekventa och varaktiga medan höga flöden påverkas i begränsad omfattning.

Återgången till ett mer naturligt tillstånd bedöms överlag medföra positiva konsekvenser för både djur- och växtliv i och runt Yxern och Yxeredsån. Jämnare vattennivåer i sjön bedöms gynna många vattenlevande organismer, vilket på sikt kan förbättra förutsättningar för fisksamhället och fågelliv. Utrivningen innebär även att fria vandringsvägar öppnas på en sträcka om ca 2 km ned till Nykvarn. Strömområden nedströms den nuvarande dammen kommer även att återskapas och kunna utgöra reproduktions- och uppväxtområde för fisk och bottenfauna. Påverkan under arbetstiden är i huvudsak kortvarig och lokal och bedöms inte medföra några långvariga effekter för naturmiljön i området.

För fastighetsägare, fiskerättsägare, sportfiske och det rörliga friluftslivet runt Yxern bedöms bli a fiske, båtliv och badliv underlättas. Fisket och kräftfisket gynnas på längre sikt av högre vattenstånd och mer naturliga förhållanden. Även jordbruket bedöms gynnas av högre medelvattenstånd och framförallt av att extremt låga vattenstånd undviks. Under den period som den tillfälliga regleringen skett enligt omprövningsdomen har konstaterats att det finns en ökad risk för tillfällig översvämning som kan drabba jordbruksmark i sjöns norra delar. Med anledning av

detta genomför kommunerna kompensationsåtgärder i berört område i överenskommelse med markägaren.

I fråga om Yxeredsån är det i huvudsak lägre flöden som kan påverka fastigheter längs ån som länge haft ett högt minimiflöde. En reducerad lågvattenföring bedöms dock endast vara märkbar i de delar av Yxeredsån som inte är indämda eller lugnflytande (kortare strömsträckor), vilka är belägna i glest bebyggda, eller helt obebbyggda områden längs övre Yxeredsån. Påverkan på frilufts- och rekreationsvärden av perioder med naturligt låg vattenföring bedöms vara försumbar. Erfarenheter från den period som den tillfälliga regleringen har tillämpats är även att nedströms intressen varit i huvudsak positiva till åtgärderna.

Eftersom möjligheten att reglera sjön och ån försvinner kan en negativ påverkan i produktion förväntas för kraftstationerna Totebo och Uddekvärn. Produktionsförlusten av el i vattenkraftverken bedöms bli ca 57 MWh per år. I och med att möjligheten till reglering försvinner i Yxern kommer även kraftstationerna behöva anpassa sin verksamhet efter nya flödesförhållanden.

Vattennivåer och flöden

Utifrån den hydrauliska modell som upprättats bedöms åtgärderna sammantaget innebära att flödet i Yxeredsån blir mer variabelt med en lägre lågvattenföring, jämfört med vid nuvarande reglering, medan Yxerns nivå blir jämnare och generellt högre. Detta överensstämmer även väl med de verkligt uppmätta nivåer i Yxern och flöden i Yxeredsån under den period som regleringen har skett enligt den tillfälliga omprövningsdomen.

Yxern

Sammantaget bedöms en avreglering av Yxern enligt ansökta åtgärder innebära i huvudsak följande förändringar:

Långsammare fluktuationer av sjöns nivå och ett minskat nivåintervall, jämfört med den historiska regleringen.

Lägsta nivån blir ca +91,70, vilket ska jämföras med nivåer ned mot +90,3 som inträffat vid historisk reglering.

En avveckling av dagens reglering ökar varaktighet av höga flöden och påföljande höga vattenstånd i Yxern, där varaktigheter av vattenstånd över +92,55 förväntas uppgå till 5 % av tiden ett normalår.

Högsta vattenstånd vid återställning är marginellt lägre än vad som inträffat vid historisk reglering.

Yxeredsån

För Yxeredsån bedöms avregleringen av Yxern medföra följande förändringar:

Lågvattenföringen i Yxeredsån kommer att reduceras, jämfört med vid dagens reglering. Lägsta flöde vid simulering uppgår till ca 0,2 m³/s vilket är i samma nivå

som de låga tappningar som uppkom under 2016, och ska jämföras med lägsta tappning i den tillfälliga domen om 0,4 m³/s. Naturlig lägsta lågvattenföring i Yxeredsån har av SMHI beräknats till 0,1 m³/s.

Högvattenföringar (överstigande 5 m³/s) får en marginellt ökad varaktighet och frekvens, där varaktigheter förväntas öka från 3 till 5 % av tiden ett normalår.

Ingen skillnad har kunnat påvisas beträffande högsta flöde i Yxeredsån mellan nollalternativet och ansökta åtgärder.

Flödespåverkan från åtgärderna avtar successivt och bedöms bli märkbar i sträckan mellan Yxern och Hjorten, men försumbar längre nedströms.

Eftersom de hydrologiska effekterna är påtagliga är det angeläget att utformningen av sjöns utlopp sker på ett sådant sätt att utformningen kan utvärderas över tid, och att eventuella behov av justeringar kan observeras och åtgärdas. Det föreslås därför att bl a utloppets hydrauliska egenskaper och hydrologiska effekter följs under en kontrollperiod om minst 3 år för att säkerställa att sjöutloppet har de hydrologiska egenskaper som eftersträvs.

Miljö kvalitetsnormer för vatten

För vattenförekomsten *Yxern (WA43930327)* är miljö kvalitetsnormerna god ekologisk status 2027 och god kemisk status med mindre stränga krav avseende kvicksilver och bromerade difenyleter. Vattenförekomsten har måttlig ekologisk status och parametern fisk anges i VISS ha varit utslagsgivande för klassificeringen. Även kvalitetsfaktorer för konnektivitet och hydrologisk regim har bedömts ha måttlig status. Yxern har god kemisk status med undantag av de mindre stränga kraven för kvicksilver och bromerade difenyleter.

Yxeredsån utgörs av vattenförekomsten *Tätsjöbäcken-Yxern (WA31271265)*.

Miljö kvalitetsnormerna är satt till god ekologisk status 2027 och god kemisk status med mindre stränga krav avseende kvicksilver och bromerade difenyleter som över-skrids överallt. Vattenförekomstens ekologiska status har enligt VISS bedömts vara måttlig med stöd av parametern för fisk som varit utslagsgivande.

Hydromorfologiskt har vattendragets status klassats till god med avseende på morfologiskt tillstånd och måttlig med avseende på konnektivitet och hydrologisk regim. Yxeredsån har god kemisk status med undantag av de mindre stränga kraven för kvicksilver och bromerade difenyleter.

Nedströms Yxeredsån följer Toteboån som utgörs av vattenförekomsten *Hjorten-Tätsjöbäcken (WA69339540)*. Vattenförekomsten har måttlig ekologisk status och bedöms ej uppnå god kemisk status med avseende på prioriterade ämnen (kvicksilver och polybromerade difenyletrar, PBDE). Miljö kvalitetsnormerna är god ekologisk status senast år 2027 samt God kemisk ytvattenstatus, med mindre stränga krav vad gäller kvicksilver och bromerad difenyleter.

Ansökta åtgärder bedöms förbättra förutsättningar för vattenförekomsten Yxerns ekologiska status. En avveckling av regleringsregimen och återgång till mer naturliga förhållanden bedöms kunna gynna flera fiskarter och bl a skapa förbättrade förutsättningar för fiskreproduktion. De naturliga flödesförhållandena

bedöms även förbättra statusen för kvalitetsfaktorn för hydrologisk regim. Förutsättningarna att nå god status avseende kvalitetsfaktorn konnektivitet bedöms på sikt förbättras genom utrivningen, men är inte avgörande då det kvarstår vandringshinder i avrinningsområdet.

För vattenförekomsten för Yxeredån, Tätsjöbäcken-Yxern, bedöms åtgärden inte isolerat kunna förändra parametern fisk eller konnektivitet i uppströms och nedströms riktning i ån eftersom det förekommer ytterligare påverkan bl a i form av andra vandringshinder, dock kan det påverka fiskfaunan positivt i lokal omfattning. De indämningseffekter som dagens regleringsdamm medför försvinner, vilket tillsammans med återställningen av delar av kanaliserad sträcka kommer att påverka kvalitetsfaktorn specifik flödesenergi i vattendrag positivt, dock inte i den grad att en omklassificering kan ske av hela vattenförekomsten. Parametern volymavvikelse i vattendrag och avvikelse i flödets förändringstakt bedöms påverkas på ett positivt sätt så att den bör kunna kvalificeras som god — hög vid utförande av ansökta åtgärder. Återställningen medför en förbättring av kvalitetsfaktorerna vattendragsfårans form och vattendragsfårans kanter.

Avseende vattenförekomsten för Toteboån, Hjorten-Tätsjöbäcken, är bedömningen liknande den för Yxeredån. Ansökta åtgärder innebär en återställning till naturligt förekommande flöden och dess tidsmässiga flödesfördelning och åtgärderna vilket eventuellt kan förbättra kvalitetsfaktorn Volymavvikelse i vattendrag. Vattenförekomsten påverkas dock även av den reglering som sker av Hagsjön.

Ansökta åtgärder bedöms inte strida mot icke försämringskravet eller äventyra möjligheterna att uppnå gällande miljökvalitetsnormer för ekologisk status för vattenförekomsterna. Tvärtom bedöms åtgärderna förbättra möjligheterna att på sikt uppnå miljökvalitetsnormerna. Den kemiska statusen bedöms inte heller påverkas negativt eller påverka möjligheten att uppnå gällande miljökvalitetsnormer.

Åtgärderna bedöms inte riskera att medföra någon otillåten påverkan på nedströms belägna vattenförekomst Hjorten (WA10691653).

Särskilt för vattenverksamhet

Fastighetsförhållanden

Sjöns vatten är delvis utrett men fiskerätterna har utretts i samband med bildande av Yxerns Fiskevårdsområdesförening och bedöms väl beskriva fastighetsförhållandena för sjön. Outrett vattenområde från Yxerns utlopp till Hagsjön har utretts av kommunerna.

Rådighet och tvångsrätt

För att ansöka om tillstånd för att bedriva vattenverksamhet krävs rådighet över berört vattenområde. De ansökta åtgärderna får anses utgöra sådan vattenverksamhet som är önskvärd från allmän miljö- och hälsosynpunkt enligt 2 kap 5 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. Rivningen av dammen görs för att åstadkomma en mer naturlig variation av vattenståndet i sjön Yxern och för att komma till rätta med de långvariga problem som förekommit med

kraftiga nivåvariationer som nuvarande reglering har medfört. Kommunerna har således erforderlig vattenrättslig rådighet för att utföra ansökta åtgärder.

Utöver den vattenrättsliga rådigheten krävs även en rätt att förfoga över området som berörs av planerad verksamhet. Fastigheterna XXX (utrivning av damm, bottenuppbbyggnad, fångdammar), Yxered 5:1 (markschakt och tillfarter), Yxered 1:37 (markschakt, etablering, upplag, tillfarter), YYY (tillfart och omlastningsplats) samt gemensamhetsanläggningen YXX (tillfartsväg) berörs av ansökta åtgärder.

Fastigheten Västervik XXX där Yxerns regleringsdamm är belägen ägs av Västerviks kommun. Regleringsdammen ägs av Yxerns regleringsföretag, i vilket ingår Tekniska Verken i Linköping AB, Uddekvarn AB, Totebo AB, Guldkäppen AB och GB. Utrivningen sker i samverkan med regleringsföretaget, som inte haft något att erinra mot utrivningen, men för det fall en överenskommelse inte kan nås ansöker kommunerna om tvångsrätt enligt 28 kap 10 § miljöbalken för ianspråktagande av fastigheten Västervik XXX för åtgärderna.

Kommunerna avser även att träffa överenskommelser avseende tillfälligt ianspråktagande av mark och nyttjande av tillfartsväg inom YYY. För det fall överenskommelser inte kan nås yrkar kommunerna tvångsrätt även för tillfälligt ianspråktagande av område inom fastigheten. Om parterna kommer överens avser detta yrkande att återkallas. En mindre del av vägen som ingår i YXX berörs under arbetets genomförande och tvångsrätt begärs för ianspråktagande av denna under arbetstiden.

Sakägare

En ansökan om tillstånd till vattenverksamhet ska enligt 22 kap 1 § 2 st 1 p miljöbalken innehålla en förteckning över de fastigheter som tas i anspråk för vattenverk-samheten med uppgift om ägare och berörda innehavare av särskild rätt till fastig-heterna. Vilka fastigheter som ska anses berörda av en vattenverksamhet framgår av 9 kap 2 § LSV.

Enligt sökandens uppfattning påverkas de fastighetsägare och rättighetshavare som tagits upp i sakägarförteckning på ett sådant sätt att dessa är att anse som vattenrättsliga sakägare i målet.

Det har bedömts finnas en risk för skada på jordbruksmark i den norra delen av Yxern till följd av högre vattennivåer. Ägare och arrendator till jordbruksmark i Toverum har därför ansetts vara berörd på sådant sätt att denne ska anses utgöra sakägare.

Även fastigheter som berörs av anläggningsarbeten har ansetts utgöra sakägare.

Åtgärderna bedöms medföra märkbara effekter på flödet mellan Yxern och Hjorten, men bli försumbar längre nedströms. Detta bedöms påverka förutsättningarna för vattenkraft längs berörd sträcka av ån till och med sjön Hjorten och verksamhets-utövare som har tillstånd till vattenkraft längs sträckan har därför inkluderats som sakägare.

Kommunerna bedömer preliminärt att övriga fastighetsägare och rättighetshavare kring Yxern och Yxeredsån inte riskerar att skadas av åtgärderna, men har inget att erinra mot att domstolen kommunicerar den nu föreliggande ansökan även med dessa fastighetsägare och rättighetshavare.

Fastighetsägare runt Hagsjön bedöms inte påverkas av åtgärderna med hänsyn till den begränsade påverkan som utrivningen medför för sjön, som regleras vid dammen vid Totebo kraftverk. Nedströms Hagsjön är påverkan på flödesförhållandena så begränsad att andra intressen än vattenkraft inte bedöms kunna påverkas.

Ersättningsfrågor

Utrivningen kommer att innebära viss negativ påverkan på produktionen vid nedströmsliggande kraftverk Totebo och Uddekvarn. Produktionsbortfallet har beräknats enligt Vattenkraftens Miljöfonds värderingsmodell. Kommunerna erbjuder ersättning enligt värderingen till Totebo AB för produktionsbortfall i Totebo kraftverk och till Uddekvarns Kraft AB för produktionsbortfall i Uddekvarns kraftverk. Ersättningen är beräknad utifrån rådande ingångsvärden i modellen samt att utrivning utförs under 2022. Kommunen föreslår dock att det slutliga ersättningsbeloppet räknas fram utifrån de modellförutsättningar som råder vid den tidpunkt då tillståndet till utrivning faktiskt tas i anspråk.

Ersättning erbjuds inte ägare till Hässletull och Kiltorpströms kraftverk då dessa anläggningar såvitt känt inte är i drift.

Avseende påverkan på jordbruksmark inom fastigheterna Vimmerby YYX och XYX vidtar kommunerna för närvarande kompensationsåtgärder. Dessa åtgärder har arbetats fram inom ramen för prövotidsförordnandet men avses även utgöra kompensation för eventuell skada med anledning av utrivningen och kommunerna anser därför inte att någon ytterligare ersättning för utrivningen ska utgå.

Kommunerna bedömer inte i övrigt att ansökta åtgärder medför någon skada för berörda sakägare eller andra fastighetsägare eller rättighetshavare och någon ytterligare ersättning erbjuds därmed inte i målet.

Redovisning av prövotidsfrågor i mål M 5783-20 och M 2860-17

Mark- och miljödomstolen har i mål M 5783-20 och M 2860-17 skjutit upp skadereglering och föreskrivit att kommunerna senast sex månader efter att tillståndet till den tillfälliga regleringen enligt M 5783-20 har löpt ut ska inkomma till mark- och miljödomstolen med utredning avseende skada på jordbruksmark med anledning av den tillfälliga regleringen samt förslag till eventuell skadeersättning.

Efter tillämpning av de vattenhushållningsbestämmelser som föreskrivits för den tillfälliga regleringen har det kunnat konstateras att delar av den låglänta marken som brukas vid Toverum har påverkats negativt av högre vattenstånd under våren. Kommunerna har därför träffat ett avtal med berörd markägare om kompensationsåtgärder inom fastigheten Vimmerby YYX. Arbetet har påbörjats och delvis redan färdigställts. Åtgärderna genomförs inom tre områden av fastigheten

och består i huvudsak i att förbättra dräneringen av åkermark genom att tvåstegsdiken och flisfilterdiken breddas respektive anläggs, befintligt våtmarksområde utökas och massor från dikesutgrävning används för att fylla ut lågpunkter inom fastigheten. Genom åtgärderna kommer den brukningsbara marken inom fastigheten att minska. Enligt kommunerna motsvaras emellertid minskningen av den förbättring som sker av låglänta områden inom fastigheten, som även vid den tidigare regleringen påverkats av höga vattennivåer i Yxern. Kompensationsåtgärderna beräknas färdigställas under hösten.

Enligt kommunerna ersätter de pågående kompensationsåtgärderna berörd markägare för skador på jordbruksmark som uppkommit under den tillfälliga regleringen enligt mål M 5783-20 och M 2860-17 samt även de eventuella skador som utrivningen skulle kunna medföra.

Kommunerna erbjuder dock även berörd fastighetsägare ersättning för skördebortfall under 2018 och 2019 med anledning av den ändrade regleringen. Under vegetationsperioden april/maj 2018 uppmättes vattenytan i Yxern till 92,75 i RH2000 och 2019 till 92,65 i RH2000. Kommunerna bedömer baserat på uppmätningar som gjorts av marken tillsammans med markägaren att ett område om ca 28,4 hektar under 2018 respektive 21 hektar under 2019 kan ha påverkats av regleringen i olika grad. Ersättningsberäkningen är förenad med ett antal osäkerhetsfaktorer, bl a var 2018 ett torrår vilket oaktat Yxerns reglering skulle ha påverkat skörden. Det kan även tilläggas att de höga vattennivåerna inte enbart är hänförliga till de nya tillfälliga vattenhushållningsbestämmelserna utan det faktiska handhavandet av regleringen, som kommunerna inte haft kontroll över. Oaktat detta erbjuder kommunerna en ersättning utifrån uppmätningar, skadegraden och markanvändningen för ett skördebortfall om totalt 430 000 kr, varav 230 000 kr utgör ersättning för 2018 och 200 000 kr för 2019.

Genom vidtagande av kompensationsåtgärderna samt kommunens erbjudande om ersättning för skördebortfall under 2018-2019 anser kommunen att markägaren har erhållit god kompensation för all skada med anledning av den tillfälliga regleringen såväl som för den kommande utrivningen.

Tillåtlighetsfrågor

Allmänna hänsynsregler

Kunskapskravet (2 kap 2 § miljöbalken)

Kommunerna har god lokalkännedom och besitter kunskapen för att genomföra projektet. För utarbetande av det tekniska underlaget och miljöutredningar har expertis anlitas. Expertis kommer även att anlitas för utförandet av åtgärderna.

Försiktighetsmått och teknikval (2 kap 3 § miljöbalken)

De utredningar som föregått denna ansökan har syftat till att identifiera risker med projektet och utforma förslag på hur dessa kan undvikas.

Den teknik som används för utrivningen får anses motsvara idag gällande bästa möjliga teknik innebärande hållbara konstruktioner inför framtiden samt ett

anläggande som medför minsta möjliga miljöpåverkan. Vidare kommer i den mån det är möjligt utrivningen ske på ett sådant sätt att påverkan på vattenmiljön och fiskreproduktion minskar.

Produktval (2 kap 4 §)

Ansökta åtgärder innebär en begränsad användning av kemiska produkter eller biotekniska organismer, men samband med upphandling och genomförande kommer dock krav att ställas på entreprenörer att använda miljöanpassade kemikalier och bränslen. Huvudalternativet medför ett minimalt behov av materialanskaffning i jämförelse med andra alternativ för att uppnå samma mål.

Hushållnings- och kretsloppsreglerna (2 kap 5 §)

Med den föreslagna utformningen av verksamheten anser kommunerna att verksamheten är förenlig med miljöbalkens bestämmelser om god hushållning. Utrivning har bedömts vara det mest kostnadseffektiva sättet att uppnå önskad nytta för jordbruk, rekreation och vattenmiljö. Utrivningen leder också till ett minimalt behov av resurskrävande åtgärder, samtidigt som nyttan för naturmiljön är maximal.

Val av plats (2 kap 6 §)

Ansökan avser utrivning av befintlig anläggning. Det ansökta alternativet är det mest lämpliga för att åstadkomma och det är inte aktuellt att utreda alternativa lokaliseringar.

Enligt bestämmelsen gäller att tillstånd inte får ges i strid med en detaljplan eller områdesbestämmelser. Det kan konstaterats att detaljplan saknas för området och att utrivningen sammanfaller med avsikterna i gällande översiktsplan att beakta naturvärden vid planering.

Miljö kvalitetsnormer (2 kap 7 § 2 och 3 st)

Åtgärderna bidrar till uppfyllande av miljö kvalitetsnormerna på sikt och bedöms inte medföra någon temporär eller permanent negativ påverkan på normerna.

Samråd

Avgränsningsområdet hölls med Länsstyrelsen i Kalmar län och med allmänheten april 2019. Sakägare och andra berörda inom bedömt påverkansområde bjöds in till samråd samt fick samrådshandlingarna via brev. Information om samrådet annonserades även i ortstidning.

Under samrådet har synpunkter inkommit rörande bl a vattennivåernas påverkan på fiske, jordbruksmark och kraftproduktion. Även synpunkter om påverkan på vattenförsörjningen på de fastigheter som tar vatten ur Yxeredsån.

Efter samrådet gjorde mindre justeringar av felaktiga siffror i samrådsunderlaget innan det lades upp igen på kommunens hemsida och skickades ut till berörda.

I september 2020 har även ett dialogmöte med öppet hus hållits rörande åtgärderna där möjlighet att ställa frågor och framföra synpunkter funnits.

Förslag till villkor

Kommunerna föreslår att ett tillstånd förenas med följande villkor:

1. Arbetena ska utföras i huvudsaklig överensstämmelse med vad kommunerna angivit i ansökan eller i övrigt åtagit sig i målet.
2. Arbeten i vatten ska ske under perioder med låga flöden och erforderlig beredskap ska finnas för att undvika utsläpp av förorenande ämnen och en handlingsplan för läckage av petroleumprodukter ska upprättas.
3. Biotopvårdande åtgärder ska utföras i åfåran i samråd med fiskesakkunnig.
4. Kommunerna ska senast tre månader innan de tillståndsgivna åtgärderna påbörjas ge in förslag till kontrollprogram till tillsynsmyndigheten.
5. Kommunerna ska under en kontrollperiod om minst tre år efter utförandet övervaka, analysera och detektera eventuella justeringsbehov i utloppet. Resultatet ska sammanställas och rapporteras till tillsynsmyndigheten.

Återkallelse av gällande tillstånd och upphävande av Yxerns regleringsföretag

Den ansökta utrivningen av Yxerns dammanläggning innebär att regleringen av sjön enligt gällande tillstånd slutligt upphör och att tillstånd till reglering därmed även upphör att gälla. Enligt kommunerna bör därför de gällande tillstånden till reglering enligt dom den 18 maj 1938 i mål AD 32/1933 samt deldom den 2021-03-23 i mål M 5783-20 återkallas i samband med utrivningen.

Dammybyggnaden och rätten att reglera Yxern innehas av Yxerns regleringsföretag genom domen 1938, enligt vilken tillstånd till dammybyggnad och reglering meddelades samt samfälligheten bildades med stöd av bestämmelserna i 3 kap i 1918 års vattenlag (ÄVL).

Genom att Yxerns regleringsdamm rivs ut och regleringen av Yxern upphör kommer även regleringsföretagets syfte att upphöra. Kommunerna har därför ansökt om upphävande av regleringsföretaget enligt 7 kap 17 § 1 st LSV. Enligt kommunerna torde ansökan om tillstånd ha motsvarande konsekvenser som en ansökan om omprövning och således kunna anses uppfylla förutsättningarna för upphävande i 7 kap 17 § 1 st då frågan som är föremål för prövning har inverkar på frågan om samfällighetens fortsatta bestånd.

INKOMNA YTTRANDE OCH BEMÖTANDE

Länsstyrelsen Kalmar Län ställer sig positiv till ansökta åtgärder men framför att ansökan ska förtydligas i vissa detaljer samt att miljökonsekvensbeskrivningen i första hand ska kompletteras med en kulturhistorisk inventering av området för planerade åtgärder och de områden där åtgärden har effekt samt att sökanden tar fram förslag på villkor för att minska påverkan på kulturmiljövärdena.

Länsstyrelsen anser även att det behövs kompletterande uppgifter om hur de skyddade arter som finns i närområdet bedöms påverkas av genomförandet av åtgärden samt om det krävs artskyddsdispens.

För det fall att mark- och miljödomstolen finner att ansökan kan prövas i sin nuvarande form yrkar länsstyrelsen i andra hand att tillstånd till utrivning förses med villkor om krav på kulturhistorisk inventering av området för planerade åtgärder och de områden där åtgärden har effekt. Inventeringen ska ges in till tillsynsmyndigheten. Vidare yrkas villkor med krav på kontrollprogram, samt att kontrollprogrammet, utöver det sökande föreslår, även ska innehålla uppföljning av beståndet av öring i delar av Yxeredsån. Slutligen yrkas att åtgärden inte får utföras under de perioder på året då det finns risk för störning av skyddade arter.

Vidare yrkar Länsstyrelsen på bemyndigande att besluta om de försiktighetsmått vid genomförandet av åtgärden som kan krävas för att minska eventuell påverkan på de kulturmiljöer som framgår av den kulturhistoriska inventeringen.

Kommunerna Kulturmiljö

Kommunerna ställer sig frågande till länsstyrelsens önskemål om en kulturhistorisk inventering av området för åtgärderna samt de områden i övrigt som kan påverkas. Det saknas skäl att anta att det finns några sådana intressen i området vid dammen och varför planerade åtgärder, dvs mer naturliga flödesvariationer, skulle kunna påverka eventuella kulturmiljövärden nedströms. Dammen vid Yxerns utlopp är anlagd under tidigare delen av 1900-talet och kan inte anses hysa några skyddade kulturmiljövärden och inte heller inom kringliggande området eller nedströms dammen finns anledning att anta att det förekommer fornlämningar. Skulle sådana vid arbetenas utförande misstänkas föreligga kommer naturligtvis erforderliga undersökningar att vidtas.

Kommunerna motsätter sig därför såväl inventering som villkor i ett kommande tillstånd, som reglerar kulturmiljöaspekter. Upplyningsvis kommer kommunerna att tillse att områdets historiska användning dokumenteras och att en informations-tavla för allmänheten uppförs i området.

Kommunerna, Naturmiljön

Länsstyrelsen anser att underlaget är tillräckligt omfattande i fråga om naturmiljövärden, men framför att vissa detaljer behöver förtydligas i fråga om förekomst av uter och fåglar samt fladdermöss och påpekar att det inte framgår att någon bedömning av påverkan på skyddade arter genomförts.

Inför framtagande av miljökonsekvensbeskrivningen har förekomst av skyddade arter utretts samt eventuell påverkan. Här har dock kommunerna konstaterat att det inte framkommit några omständigheter som föranleder särskild hänsyn och därmed reglering i tillståndet till utrivning.

Uttern, *Lutra lutra*, är en rödlistad art kategoriserad som sårbar. Av artfakta.se framgår bl.a. att ”det är särskilt angeläget att bevara och restaurera vattenmiljöer inklusive kallkällor, öppna diken etc., särskilt i näringsrika områden eller i direkt anslutning till vattensystem som utgör goda uttermiljöer och som fortfarande hyser utter. Skyddande vegetation, buskar och träd, bör bevaras utmed sjö- och åstränder”. Vidare framgår att ”ungarna, vanligen 2–4, föds i gryt under senvåren och försommaren. Den vanligaste parningstiden är under senvintern och dräktighetstiden är cirka 2 månader.”

Detta innebär att perioden senvinter – vår – försommar kan förväntas vara den mest känsliga perioden för utterns ekologi.

Arten bedöms i första hand gynnas av planerade åtgärder i Yxeredsån men skulle, teoretiskt, kunna skadas av tillfällig påverkan under arbetstiden. Det bör dock erinras om att området som omfattas av åtgärder utgörs av en betongdamm med anslutande sprängd utskovskanal. Kanalen och dess slänter domineras av ytligt berg och bedöms inte hysa några särskilt goda förutsättningar som boplats för uttern, som bygger bon i gryt, dvs. under mark eller i blockrik mark. Med anledning av länsstyrelsens påpekande har dock kommunerna genomfört en inventering av området kring dammen. Vid inventeringen, där snöförhållanden gjorde det särskilt gynnsamt att se spår, kunde konstateras att det förekommer utter i området, vilket var glädjande, men att det inte gick att konstatera några tydliga tecken på boplatser. Det framstår således som lämpligt att planera utförandet med hänsyn till eventuell utter och därmed anpassa arbetstider utifrån detta (se nedan), samt i samråd med länsstyrelsen eventuellt vidta andra skyddsåtgärder inom ramen för kontrollprogrammet.

Den vegetation som kommer att påverkas av planerade arbeten utgörs främst av gles tallskog av produktionskaraktär. Äldre träd och döda träd saknas i princip helt i det berörda området. Vissa delar har nyligen slutavverkats ända ned mot strand vid Yxeredsån. Det är således inte fråga om ett orört område utan skogsmark utan större värden, vilket skiljer sig från området nedströms dammen längs Yxeredsån. Vid sökning i artportalen inom planerat arbetsområde kan endast fynd av Hästsvans, *Hippuris vulganis* (vattenlevande ört) samt Större dammussla, *Anodonta cygnea* påvisas. Bägge arter har påträffats 2016 och då ca 60 m uppströms regleringsdammen, och fyndplatsen påverkas inte av planerade åtgärder.

Kommunerna avser att genomföra ansökta arbeten med hänsyn till de skyddsvärda intressen som ändå föreligger, och risken för påverkan på omgivningen och eventuellt skyddade arter som finns i området bör därmed kunna begränsas till ett minimum. Kommunerna ser det som lämpligt att iaktta följande försiktighetsmått:

- Tid för röjning och förberedande avverkning bör begränsas till vintertid i syfte att undvika störning av häckande fåglar.

- Större träd och döda träd bör i samband med syn av arbetsområdet märkas och skyddas för påverkan av anläggningsarbeten, i syfte att undvika störning på eventuellt förekommande fladdermusarter.
- Tid för utförande av schakter och särskilt bullrande verksamheter utförs inte under perioden 1 februari – 30 juni i syfte att undvika störningar under utterns parnings- och dräktighetstid.

Kommunerna gör därmed bedömningen att arter skyddade genom artskyddsförordningen inte löper risk för skada, och ansökta åtgärder, arbetssätt, kombinerat med föreslagna skyddsvillkor bedöms som tillräckliga för att minimera skaderisk. Bedömningen är därför att dispens från artskyddsförordningen inte krävs.

Länsstyrelsen påpekar vidare när det gäller material till fångdamm att det är viktigt att det översta materialet ska vara så naturtroget som möjligt för att inte skada vattenmiljön. Kommunerna har inget att invända mot detta.

Det är önskvärt att så mycket flöde som är praktiskt möjligt släpps förbi under perioden då fångdammens är på plats. Länsstyrelsen anser att flödet helst ska vara 200 l/s eller mer. Kommunerna har angivit att förbiledningen ska dimensioneras till ca 0,2 m³/s och anser att det är fullt tillräckligt för att tillgodose naturmiljöintressen under anläggningsskedet, som varar i några veckor.

Kommunerna, Kontrollprogram

Länsstyrelsen anser att uppföljning av åtgärdens påverkan på nivåerna i Yxern och flödena i Yxeredsån ska ingå i kontrollprogrammet. Vidare bör även beståndet av öring i delar av Yxeredsån övervakas i kontrollprogrammet under minst fem år, utöver det elfiske som utförs för närvarande.

Ett kontrollprogram har föreslagits av sökanden under tre år för att kontrollera flöden och nivåer och kunna göra mindre anpassningar. Att inkludera uppföljning av öring i vattendraget framstår dock som omotiverat med hänsyn till att de åtgärder som planeras, dvs utrivning och återställning, i sig utgör miljöförbättrande åtgärder i aktuell del av Yxeredsån, där arter som bl.a. öring kan komma att gynnas. Åtgärderna medför således ingen negativ påverkan som ska regleras eller skyddsåtgärder som ska följas upp. Kommunerna har inget generellt ansvar såsom sökande att det sker en generellt positiv utveckling i Yxeredsån och det bör poängteras att ytterligare åtgärder, biologisk återställning, åtgärd av andra vandringshinder mm, sannolikt också krävs för att påverka eventuella bestånd av öring i positiv riktning.

Eftersom det finns långa mätserier och ett stort intresse för sjöns utveckling och vattenförhållandena nedströms kommer sannolikt nuvarande mätning av sjöns nivåer att fortsätta även efter utgången av kontrollprogrammet i samarbete med Yxerns Fiskevårdsområdesförening.

De synpunkter som Länsstyrelsen framför beträffande miljöpåverkan under byggskedet är av sådan art att de lämpligast hanteras genom skyddsvillkor och påföljande kontrollprogram. Tex. avseende buller- och/eller tidsmässiga begränsningar för att minska påverkan på häckande fåglar mm. Detta kan även vara

aktuellt beträffande avverknings- och röjningsåtgärder som lämpligast utförs vintertid för att begränsa påverkan på fågellivet.

Tekniska verken tillstyrker utrivning och att regleringsföretaget upphävs, men framför allmänna synpunkter på den beräkningsmodell som använts för beräkning av ersättning till kraftverken i Yxeredsån.

Kommunerna har värderat produktionsbortfall enligt den modell som används av Vattenkraftens miljöfond, och har gjort en bedömning av produktionsbortfallet med hänsyn till förmodat utfall av NAP-omprövningen och med beaktande av att det inte ska utgå dubbel ersättning till kraftverksägaren. Det finns flera sätt att beräkna och bedöma produktionsbortfallet, men aktuell modell måste ändå ses som ett bra verktyg. Skulle en enskild kraftverksägare ha invändningar mot beräkningen och anse att erbjuden ersättning inte motsvarar den faktiska skadan är det upp till den enskilde kraftverksägaren att styrka skadans storlek.

Reglernytan ingår mycket riktigt inte i beräkningsmodellen, men det måste dock beaktas att den reglernytta som befintlig regleringsdamm idag tillför kraftverken nedströms också genererar kostnader för verksamhetsutövarna. Sådana kostnader (på kort och lång sikt) behöver i så fall också tas med i kalkylen.

Av de kraftverk som sökanden bedömer omfattas av rätt till ersättning för produktionsbortfall är det endast Totebo kraftverk som tydligt och direkt påverkas av avvecklade reglering vid Yxern. Uddekvarn och övriga kraftverk längre nedströms bedöms påverkas i mindre omfattning då ytterligare magasin för återreglering av Yxerns utflöde förekommer.

Totebo AB yrkar ersättning motsvarande det belopp som kommunerna erbjudit som ersättning, och yrkandet medges således.

GB anser att den ersättning kommunerna erbjudit i målet är för låg samt att ersättning för produktionsförlust Hässeltulls kraftverk ska utgå på motsvarande sätt. Vidare yrkas ersättning för rättegångskostnader i målet.

GB anser, som det får förstås, att Yxerns avreglering medför investeringsbehov i berörda dammanläggningar vid Hässeltulls- och Uddekvarns kraftverk. Detta skulle aktualiseras av återkommande regleringsbehov, frekventa och högre flöden mm.

Kommunerna får med anledning av synpunkterna påpeka följande. Det måste beaktas att Yxern är en mycket stor sjö relativt dess tillrinningsområde. Utformningen av återställningsåtgärderna har även skett i syfte att bibehålla viss vattenhushållning i sjön så att sjön kan bidra till flödesdämpning under situationer med hög tillrinning. Den hydrauliska modellen visar att varaktighet av högflöden ökar endast i begränsad omfattning.

Det åligger dammägare att tillse att anläggningen har erforderlig kapacitet, reglerbarhet och kondition för att motverka risker för dammhaveri. Detta ansvar kan inte överföras på andra parter, varken sökanden eller Yxerns regleringsföretag. Det är

orimligt att dimensionera dammanläggningar i ett sådant system som Yxeredsån utifrån en förutsättning att Yxerns reglering i alla händelser ska kunna begränsa höga flöden till Yxeredsån. Historiska flödesdata påvisar detta där det faktiska maxflödet år 2010 var i paritet med det flöde som hade uppstått om Yxern vid tillfället varit oreglerad.

Kommunerna har utgått från de produktionsminskningar som angetts i förstudien upprättad av Calluna år 2017. Beräkningarna i denna förstudie har utförts av SMHI. GB har själv bidragit med uppgifter om kraftverkens reglerbarhet. Det framgår av denna tabell att Uddekvärn har betydligt större reglerbarhetsintervall (fritt tolkat som driftområde för turbinen) vilket sannolikt orsakar skillnader i beräknad produktionsminskning. Reglerbarheten för Uddekvärn baseras på antagandet om uppfyllning av magasin som sedan tappas av med full verkningsgrad under en begränsad tid. Med andra ord att sjön Långgölen i stor utsträckning kan nyttjas för att återreglera avrinningen från Yxern och således kontrolleras i hög grad för att maximera produktionen.

Kommunerna kan konstatera att de av SMHI utförda beräkningarna förefaller vara korrekt utförda, och att Långgölen kommer kunna fungera för viss återreglering av de oreglerade flöden som skulle avrinna från Yxern.

Vad beträffar den reduktion av produktionsersättning som ersättningsförslaget innehåller efter omprövning enligt nationella planen (NAP) år 2035 kan detta naturligtvis vara föremål för diskussion. Yxerns avreglering kommer inte förändra den totala flödesmängden som når Uddekvärns kraftverk, men möjligtvis tidpunkt och omfattning, till stor del beroende av hur kraftverksägaren väljer att reglera Ytlången. En möjlig effekt är att flödesspill förekommer mer frekvent jämfört idag, vilket också SMHI:s beräkning visar. Men detta spill, skulle vid omprövning enligt NAP, kunna inräknas i den eventuella minimitappning som efter år 2035 skulle släppas förbi kraftverkets turbin. Att ersätta denna del fullt ut i nuläget skulle medföra möjlighet för kraftverksägaren att erhålla ersättning för samma flödesvolym via Vattenkraftens Miljöfond. Ersättning skulle således betalas vid två tillfällen för samma sak. Sökanden anser därför att den avräkning som skett är rimlig med hänsyn till omständigheterna.

Såvitt gäller elpriset tillämpar Miljöfonden i sitt system "Snurran" ett nominellt, årligt, framtida elprisscenario för Nord Pools systempris. Scenariot hämtas från Nasdaq, s.k. futures. Fonden uppdaterar Snurran med dessa noteringar kvartalsvis. Det framtida prisscenariot uppdateras alltså fyra gånger per år. Noteringarna är offentliga och kan kontrolleras av verksamhetsutövare. Även övriga ingående parametrar i beräkningen redovisas på Miljöfondens hemsida.

Sammanfattningsvis är kommunernas uppfattning att erbjuden ersättning för Uddekvärns kraftverk är rimlig och om en högre ersättning ska utgå behöver detta beskrivas och motiveras tydligare från GB sida.

Såvitt avser Hässelstulls kraftverk är detta för närvarande inte i drift och kommunerna får rimligen utgå från nuvarande förhållanden vid erbjudande av ersättning. Anläggningen har såvitt känt inte varit i drift under i vart fall en tioårsperiod, och den ersättning som skulle kunna vara aktuell torde därmed också

vara mycket liten då produktionsdata saknas för den period som skulle kunna ligga till grund för beräkning av ersättningen.

Kommunerna medger att i skäligen omfattning ersätta GB för dennes rättegångskostnader i målet.

HP (Toverums gård) påtalar att det vore önskvärt att man behåller en viss regleringsfunktion de första åren för att tillse att nivån hamnar rätt. Han har godtagit ersättningsnivån för skördeförlust.

Kommunerna kan bekräfta att avsikten är att följa upp utrivningens påverkan på vattenföringen vid sjöns utlopp efter genomförandet och därvid eventuellt justera bottenområdet för att säkerställa avsedd utformning och funktion.

C o BP yrkar ersättning för transporter, upplag, omlaster m.m. för nyttjande av vägar på deras fastighet.

Kommunerna har yrkat tvångsrätt för att utnyttja fastigheten YYY för nyttjande av väg. För fastighetsägarna bör uppgradering av vägen kunna anses vara fördelaktig men kommunerna erbjuder även en ersättning för olägenheter om 5 kr/kvm på den aktuella vägsträckan som bedöms vara 400 meter lång och 5 meter bred, dvs 2 000 kvm och en ersättning om 10 000 kr.

AB hoppas att utrivningen blir bra men framför att hon vill ha ersättning om det innebär skada för henne.

Kommunerna. Fastigheten XXY är belägen vid Hagsjön och Kvarnäsån. Nivån i Hagsjön styrs av Totebo kraftverk och sjöns nivå kan således inte förväntas påverkas av regleringen vid Yxerns utlopp. Syftet med den utrivning som nu sker är att förbättra förhållandena i Yxern och att även bidra till förbättrade förhållanden i Yxeredsån genom att återgå till mer naturliga vattenföringar och variationer. Samtidigt finns fortfarande ett antal dammar och kraftstationer i ån, som styr vattenföringen i systemet, och därmed är förändringarna genom utrivningen av Yxerns regleringsdamm begränsad.

MS är boende uppströms Uddekvärn (YXY) och framför synpunkter rörande miljökonsekvensbeskrivningen och bedömningen av miljöpåverkan, samt rörande skador på mark samt den stensatta bro som uppförts före 1850.

Kommunerna. Redan i dagsläget finns låglänt mark kring Yxeredsån som drabbas av översvämningar. Den hydrauliska modell som upprättats visar inte att det maximala flödet i Yxeredsån skulle komma att öka genom avveckling av regleringen. Den ansökta utrivningen innebär visserligen mer oreglerade vattenföringar i den övre delen av Yxeredsån, men längre nedströms styrs vattenståndet till dominerande del av de kraftverk och dammar som finns i Yxeredsån. Såvitt avser den aktuella fastigheten styrs vattenståndet av en begränsande sektion vid

utloppet av sjön Ytlången, vilket främst beror på en forsacke och en kort fallsträcka uppströms bron vid Strömsbro.

Den stenvalvbro som omnämns är uppförd långt före Yxerns nuvarande reglering och således under förhållanden då det rådde naturliga flöden i Yxeredsån.

IB, P o CA, EE, MO, EK, AL, A i JÖ, SG och GÖ m.fl. (aktbilaga 25, 27-29, 37-39)

Yttranden med samma lydelse har inkommit som undertecknats av ett antal personer som, såvitt får förstås, är bosatta i området kring Yxeredsån. De synpunkter som framförs är att den nuvarande tappningen från sjön bör bibehållas, oro för påverkan genom klimatförändringar, synpunkter på kostnader samt nyttan av faunapassage samt oro för att det ska uppstå problem med igenväxning av ån vid utrivning.

Kommunenerna ser det som glädjande att den nya regleringen av Yxern uppfattas som positiv i de flesta avseenden. Denna reglering har mer liknat en naturlig reglering än vad som varit fallet tidigare, såväl för sjön som för Yxeredsån. Den hydrauliska modell som tagits fram för att bedöma konsekvenserna av en utrivning av Yxerns regleringsdamm och planerad återställning av sjöns utlopp visar att utrivningen inte kommer att medföra någon påtaglig skillnad mellan sjöns nivå idag och efter en utrivning.

Vid jämförelse mellan faktiska flöden i Yxeredsån och simulerade flöden vid avveckling, visar modellen en större skillnad men detta främst genom att lågvattenföringen periodvis blir lägre jämfört med det lägsta flöde som har avtappats enligt deldomen, men det är ingen dramatisk förändring som kan förväntas. Den totala mängden vatten som tappas ur Yxern är densamma över året som idag, men variationen blir något större.

Inga indikationer finns som tyder på att extremflöden skulle bli större än idag. Skillnaden mellan simulerade- respektive uppmätta maxflöden är marginell och torde i praktiken vara försumbar, och i fråga om översvämningseffekter, är det snarare åfårens trånga sektioner, skräp- och isdrift mm som har betydelse.

Nyttan av en faunapassage är i nuläget begränsad, men de åtgärder som nu planeras får förväntas bli förstärkta av de åtgärder som sannolikt aktualiseras vid omprövning av övriga anläggningar i Yxeredsån enligt den nationella planen för vattenkraften, som föreskriver krav på moderna miljövillkor. Dessutom ska inte de omedelbara effekterna försummas, en stor sjö som Yxern som återfår kontakt med en ström-sträcka (om än kort) direkt nedströms sjön är nästintill unikt i södra Sverige. Dessa biotoper (strömsträckor i utloppet av större sjöar) är kända som några av de mest produktiva biotoper som förekommer i inlandsvatten, ofta förknippade med en hög biologisk mångfald.

Naturliga oreglerade vattendrag växer inte igen. Höglöden tenderar att spola rent delar av ackumulationsbottnar i vattendrag och ger upphov till kanterosion m m som bidrar till att hålla vattendraget öppet. Den reglering som har skett av Yxern bedöms däremot i hög grad ha bidragit till igenväxning och att förhållandena i sjön

förbättras i detta avseende kan förväntas ha en stor positiv inverkan på vattenmiljöförhållandena även i Yxeredsån.

Sammanfattningsvis är kommunernas förhoppning att utrivningen av Yxerns regleringsdamm ska bidra positivt i flera avseenden för att förbättra vattenmiljön i området. De utredningar som genomförts visar inte på några negativa konsekvenser av betydelse för fastigheter längs med Yxeredsån i form av erosionsproblematik eller extrema vattenföringar.

LE framför synpunkter rörande vattenföring och beräkningar, samt förutser påverkan på fastigheter kring Hagsjön. Fastighetsägaren yrkar även ett garanterat lägsta flöde om 0,4 m³/s i Yxeredsån, utredning av skaderisker samt att kommunerna ska tillse en fri avbördning vid Totebo från Hagsjön vid alla flödesförhållanden i Yxeredsån och Tätsjöbäcken så att en högsta höjd om 69,93 möh (RH00) på Hagsjön innehålls vid alla flödesförhållanden i tillopen.

Vidare yrkas ersättning för ekonomiska skador som uppstår direkt eller indirekt på fastigheterna ZZZ och ZXX med anledning de av sökande föreslagna åtgärderna samt att tiden för att anpassa föreslagen anläggnings utformning blir minst 5 -10 år för att innefatta så många flödesförhållanden som möjligt samt att om nödvändigt i framtiden kunna anpassa flödet om ändrade väderförhållanden eller andra omständigheter kräver detta.

Kommunerna vill med anledning av uppgifterna i yttrandet särskilt påpeka följande samt utveckla frågan om påverkan genom ändrade flöden.

Den avreglering som är tänkt att ske medför att inga garantier om lägsta flöde i Yxeredsån kan lämnas. Den tidsperiod som har analyserats och som ligger till grund för den hydrauliska modellen bedöms omfatta år med sådant extremväder att det svårligen kan sägas utgöra en form av ”nytt normaltillstånd” för tillrinningen till Yxern och Yxeredsån.

Resonemanget om lägre sommarvattenföring, ökad medeltemperatur m m talar för en högre vintervattenföring med möjligen helt utebliven vårflood. Detta kan mycket väl bidra till att toppflöden istället reduceras pga pågående klimatförändringar, genom att vinternederbörd avrinner kontinuerligt över vintermånader, snarare än via kort och kulminerande vårflood.

Yxeredsån är från Yxern ned till Hagsjön dominerad av lugnflytande områden där skillnader i vattenföring inte är märkbara nivåmässigt, utan endast påverkar omsättningen av vatten längs dessa sträckor. De få, och korta, strömsträckor som förekommer är samtliga påverkade av rensningsåtgärder. Sådana rensningsåtgärder bidrar till att reducera vattendjupet i strömsträckan vid i princip samtliga flöden i Yxeredsån.

Säkerställande av Hagsjöns nivå hanteras lämpligen genom att tillse erforderlig avbördningskapacitet vid Totebo kraftverk, snarare än genom tappningsbegränsning från Yxern.

Antaget att tvärsnittet i strömfåran i Yxeredsån är 7 m med anslutande slänter 1:3, profillutningen 1,5 % och Mannings tal 20 ger följande resultat vid jämförelse:

Flöde 0,2 m³/s ger vattendjupet 8 cm över tvärsnittet
Flöde 0,4 m³/s ger vattendjupet 11 cm över tvärsnittet
Flöde 0,8 m³/s ger vattendjupet 16 cm över tvärsnittet
Flöde 1,0 m³/s ger vattendjupet 19 cm över tvärsnittet

Detta illustrerar tydligt att de skillnader i vattenföring som diskuteras, inom intervallet 0,2 – 1,0 m³/s i praktiken är marginella, med endast 3 cm skillnad i vattendjup mellan tappningen 0,2 – 0,4 m³/s.

Skulle istället Mannings tal sänkas, t.ex. genom ökad bottenfriktion genom återförsel av rensad sten, i kombination med att åfåran trängs ihop något (från 7 – 5 m bottenbredd), blir effekten tydlig.

Beträffande risker vid höga flöden har såväl tappningshistorik som mätdata från SMHI:s mätstation nedströms Yxern påvisat att högre tappning än angivna 7,5 m³/s har skett, även om det varit mycket ovanligt (endast under 2010). Samma år har analyserats i den hydrauliska modellen som påvisar att flöden inte hade blivit högre i den aktuella situationen om planerade åtgärder varit utförda. Det visar att det förekommer situationer och flöden redan idag, som inte fullt ut kan avhjälpas av nuvarande reglering. Det kan också poängteras att den tillfälliga domen som betraktas som gynnsam för lågflöden i Yxeredsån och nivåer i Yxern, mycket väl kan försämra möjligheten att avsänka Yxern inför högflödessituationer.

Den skaderisk pga översvämning som anses föreligga för rubricerad fastighet är primärt förknippad med begränsande sektioner nedströms sjön Ytlången, för vilka sökanden inte kan hållas ansvarig. Vidare får förutsättas att Uddekvärns kraftverk har erforderlig avbördningskapacitet för att hantera i ån förekommande vattenföringar.

Sammanfattningsvis anser inte kommunerna att den oro för skada som framförs i yttrandet är befogad och någon ersättning erbjuds inte i målet. Skulle skada kunna påvisas som härrör till utrivningen finns möjlighet att framställa anspråk under en period i efterhand för ersättning för oförutsedd skada.

M o LJ har inkommit med synpunkter och hänvisat till artikel. Men framför oro för skadlig påverkan genom låga vattenföringar i Yxeredsån.

Kommunerna. Som redovisats mer utförligt ovan påverkas vattenståndet i Yxeredsån relativt lite av en lägre vattenföring, och det finns ingen anledning att förvänta sig ökad torrläggning eller negativa effekter längs Yxeredsån. Snarare medför en mer naturlig variation i vattenföringen en minskad risk för igenväxning och en mer naturlig variation i sjön Yxern innebär positiva effekter även för vattenmiljön i Yxeredsån.

EK (aktbil 43)

Ägare till ZXZ framför stor oro för att byggnad på fastigheten kommer att få skador om vattennivån inte kan regleras vid höga flöden.

Kommunerna. Som framförts ovan har konstaterats att högre flöden än i dagsläget inte kan förväntas förekomma och något skäl till oro föreligger inte med anledning av den ansökta utrivningen.

Ytterligare inkomna synpunkter och bemötande

Länsstyrelsen påtalar att regleringsdammen utgör ett ”allmänt intresse enligt miljöbalken” och måste därför skyddas så långt som möjligt för nuvarande och framtida generationer. Vidare att det inte framgår vilken hänsyn som tagits till kulturmiljövärden på platsen och de avvägningar som gjorts.

Kommunerna ställer sig frågande till länsstyrelsens uttalande om att dammen utgör ett allmänt intresse som är skyddat enligt miljöbalken och relevansen av ett sådant påstående. Dammen utgör en vattenanläggning och enskild egendom, belägen på en fastighet som ägs av ett enskilt företag. Dammen hyser inget formellt skydd enligt kulturmiljölagstiftningen och har inte heller pekats ut i vare sig tidigare inventeringar av länsstyrelsen eller i arbetet med Västerviks kommuns nya kulturmiljöprogram. Den prövning som nu ska ske enligt miljöbalken av rimliga skyddsåtgärder syftar till att minska påverkan på människors hälsa och miljön av en tillståndspliktig åtgärd. Kulturmiljöaspekter ryms i viss utsträckning inom prövningen enligt balken, när det är fråga om skyddade miljöer, men de önskemål och frågeställningar länsstyrelsen för fram hör enligt kommunernas uppfattning inte hemma i denna process. Det kan dock påminnas om att kommunerna beskrivit förhållandena kring dammen närmare i sin senaste inlägga samt att en informationstavla kommer att sättas upp. Naturligtvis kommer kommunerna att ta ansvar för den framtida utformningen av området kring dammen.

LO, har inkommit med ytterligare synpunkter huvudsakligen rörande risken för höga respektive låga flöden i Yxeredsån.

Som kommunerna tidigare redovisat kommer situationer med flöden under 0,4 m³/s att förekomma vid avveckling av Yxerns reglering. Flöden kommer periodvis även att kunna bli lägre än så och detta helt utifrån avrinningsområdets naturliga förutsättningar. Förekomsten av öring och andra fiskarter i Yxeredsån har reducerats på grund av den vattenreglering som skett samt kanaliseringen av vattendraget. Dessa arter var dock etablerade i vattensystemet långt innan vattenreglering infördes, och bedömningen kvarstår att det är gynnsamt för vattenmiljön med en utrivning och mer naturlig vattenföring.

Den situation som uppstod under 2016 med extrem torka var sannolikt den mest extrema torrperiod, avseende varaktighet, som inträffat i Yxeredsån under modern tid. Att hänvisa till detta som ett nytt normaltillstånd för Yxeredsån efter avreglering är därmed missvisande och situationen hade sannolikt blivit lika extrem oavsett om Yxern varit reglerad eller ej. Noterbart i sammanhanget är att tappningen uppgick till 0,49 m³/s enligt uppgifter, vilket motsvarar ca 25 % av den naturliga medelvattenföringen. Att betrakta dessa flödesnivåer som extrema för fisk i vattendrag är överdrivet, då alla vattendrag normalt avviker kraftigare än så från

medelflödet under året. Att situationen för fisk ändå blev så pass extrem, trots att flödet egentligen aldrig var den kritiska faktorn, talar för att det var varaktigheten och rådande temperatur som i stor utsträckning förvärrade situationen.

Extrema väderförhållanden under 2016 fick naturligtvis effekter på öring och övriga fiskarter, inte bara i Yxeredsån utan i de flesta vattendrag i Södra och Mellersta Sverige. Detta är således inget unikt för Yxeredsån, utan mellanårsvariationer av rekrytering av öring kan observeras i alla naturliga vattendrag.

Utgångspunkten för att åstadkomma god vattenstatus är normalt sett att försöka återskapa mer naturliga vattenförhållanden. I detta ligger även att det sker naturliga variationer mellan låga och höga flöden. Den ansökta utrivningen och de skyddsåtgärder som planeras i utloppet utgör enligt kommunernas uppfattning en god avvägning mellan de intressen som föreligger i och kring Yxern respektive Yxeredsån. Det bör påminnas om att kommunerna föreslagit en period om tre år då uppföljning ska ske av vattenföringen för att säkerställa avsedd effekt.

Det är inte möjligt att skapa en situation där samtliga intressen kan tillgodoses fullt ut, utan det är nödvändigt att göra en avvägning. Inte heller går det att, i en situation där ingen mänsklig reglering sker, garantera att flöden i Yxeredsån aldrig understiger vissa nivåer. De gränsvärden som föreslås bedöms även som tveksamma vid jämförelse med litteratur och forskningsresultat på området. Normalt i dessa sammanhang är att den oreglerade medellågvattenföringen utgör ett riktmärke för vilken flödesvolym som bör eftersträvas i spillfåror vid vattenkraftverk, fiskvägar mm, vilket i detta fall är 0,3 m³/s. Yxeredsån bedöms inte ha några särskilda egenskaper som kräver högre lågflöde än jämförbara vattendrag.

Utrivningen innebär förvisso att det inte är möjligt att reglera vattenföringen från Yxern vid ett enskilt tillfälle, men visar samtidigt att flödesförändringar kommer ske långsammare med naturliga övergångar mellan blöta och torra perioder. Det är väl känt att hastiga förändringar av tappning i reglerade vatten utgör en stark stressfaktor för fauna i vattendrag. Sådana effekter elimineras genom avregleringen, och bedöms vara avgörande för att nå god vattenstatus i vattendraget Yxeredsån. Det faktum att flödet i vattendraget periodvis är lågt är helt naturligt och innebär inte i sig en direkt skada på faunan i vattendraget om denna ges tid att anpassa sig till ett lägre flöde.

Kommunerna tar genom utrivningen ett stort ansvar för att förbättra vattenmiljön i området, och ser inte i dagsläget skäl att även bekosta åtgärder längs vissa sträckor i ån som behöver förbättras, men som inte har koppling till nu ansökta åtgärder. Däremot ställer sig kommunerna positiva till eventuella initiativ som tas i detta avseende från annat håll.

När det gäller nivåerna i Hagsjön kan konstateras att dessa styrs av tappningen vid Totebo och att ansökan inte förändrar detta förhållande. Nivåer nedströms Totebo kraftverk påverkas dels av flödet i Yxeredsån och biflöden, samt den begränsande sektion som är belägen i utloppet av Ytlången. Den hydrauliska modellen visar att extremflöden (exempelår 2010) inte påverkas i betydande omfattning vid en avreglering. Detta vid jämförelse av de flöden som faktiskt var gällande under 2010. Modellen visar att en tidsmässig förskjutning av maxflödet hade skett under 2010, men flödestoppen hade varit i samma storleksordning som den faktiska.

Den begränsande sektionen i utloppet av Ytlången bedöms vara ca 9 meter bred. Vid inmätning uppmättes en fallförlust på sträckan om 0,3 meter på en distans om ca 50 meter. Vattenståndet i utloppet av Ytlången var vid mättillfället (2021-04-06) på nivån +65,81. Flödet var enligt SMHI då 3,25 m³/s. Om man beräknar nivåförändringen i Ytlången, vid förändring av flödet från 7 – 10 m³/s blir skillnaden 12 – 15 cm. Det är således frågan om relativt måttliga förändringar i vattenstånd vid en påtaglig ökning av flödet. Beräkningen förutsätter Mannings tal 20, bottenbredden 7 m, släntlutning 1:2 och profillutning 1 %.

GB framför kritik mot att någon ersättning inte erbjuds för skada för bortfall av produktion vid Hässeltull kraftverk samt synpunkter på beräkningen av den av kommunerna erbjudna ersättningen för Uddevarns kraftverk.

Kommunerna uppfattar att GB bekräftar att det inte bedrivs någon produktion vid Hässeltulls kraftverk samt att det föreligger ett laga kraftvunnet förbud mot kraftverksdrift. Vid en sådan situation framstår det som självklart att det inte uppkommer något produktionsbortfall med anledning av utebliven regleringsmöjlighet och därmed ingen ersättningsgill skada. Om någon form av ersättningsrätt ändå skulle föreligga har inte heller framförts några uppgifter rörande vilket belopp ersättningen skulle uppgå till.

I fråga om erbjuden ersättning för produktionsbortfall vid Uddevarns kraftverk framförs flera påståenden och kritik mot kommunernas beräkningar, men däremot ingen upplysning om hur verksamhetsutövaren anser att skadan borde beräknas. De uppgifter som beräkningarna bygger på har tillhandahållits av GB till Calluna AB och SMHI i samband med den förstudie som utfördes beträffande Yxerns reglering. Endast produktionsdata har tillhandahållits av Björup där ett medelvärde för Uddevarn om 925 MWh/år angetts för en period om 34 år, och 366 MWh/år för Hässeltulls kraftverk. Det framgår inte vilka år som avses, eller produktionen under enskilda år. Det framgår inte heller om denna produktion kan verifieras, genom t.ex. verifikat från nätbolag som mottar elleveransen. Skulle uppgifterna i värderingen i något fall vara oriktiga, t.ex. driftområde för Uddevarns kraftverk, hade värderingsprocessen underlättats påtagligt om Björup själv tillhandahållit dessa uppgifter. Då kan värderingen omräknas med förbättrad precision.

Det stämmer inte att regleringsdammen vid utloppet av Yxern har en sådan stor påverkan på flöden nedströms, som påstås i yttrandet, utan den hydrauliska modelleringen påvisar att maxflöden förblir i paritet med nuvarande, att högflödesperioder (definierat som perioder med flöden överstigande 5 m³/s) ökar marginellt, och att lågflödesperioder (definierat som flöden under 0,3 m³/s) ökar i varaktighet från 0 till 15 %. Av bifogad MKB i målet, s 26 framgår följande:

- Låga flöden förväntas bli mer frekventa och varaktiga jämfört både Nollalternativ och Andrahandsalternativ. Simulering av Huvudalternativet visar att flöden under oreglerad medellågvattenföring (0,3 m³/s) förekommer ca 15 % av tiden under ett normalår. Varaktigheten av sådana flöden är nära 0 % för Nollalternativet (pga regleringen), men det lägsta flödet observerade flödet är nästan likvärdigt för bägge

alternativ. Flöden under 0,4 m³/s har inte förekommit vid reglering enligt den tillfälliga vattendomen och skulle sannolikt inte uppkomma.

- Extremt höga flödesnivåer är dock högre för Nollalternativet jämfört med Huvudalternativet (9,3 resp. 8,9 m³/s) för den simulerade perioden.

- Varaktighet av höga flöden (över 5 m³/s) ökar marginellt från 3 % till 5 % för Huvudalternativet jämfört Nollalternativet.

Kommunerna har sammanfattningsvis använt en etablerad modell för skadereglering, i kombination med de uppgifter rörande kraftverket som GB har angivit. Några konkreta uppgifter om vilka priser och flöden som Björup anser att kommunen rätteligen borde ha lagt till grund för sina beräkningar har inte presenterats.

DOMSKÄL

Mark- och miljödomstolen har hållit huvudförhandling och syn i målet den 20 april 2022.

Miljökonsekvensbeskrivning

Sökanden har yrkat på att miljökonsekvensbeskrivningen ska godkännas. Mark- och miljödomstolen konstaterar att länsstyrelsen bedömt verksamheten som betydande miljöpåverkan varför en specifik miljöbedömning är gjord. Domstolen finner att miljöbedömningen som upprättats uppfyller kraven i 6 kap. miljöbalken och godkänner därför densamma.

Rådighet och tvångsrätt

För att få utföra en vattenverksamhet ska sökanden enligt 2 kap. 1 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet ha rådighet över vattnet inom det område där verksamheten ska bedrivas. Den nu tillståndsgivna verksamheten kommer huvudsakligen att utföras på fastighet som ägs av kommunerna. De vattenområden som ägs av annan har kommunen åberopat 2 kap. 5 § lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet som bland annat anger att kommuner har den rådighet som anges i 2 kap. 1 § för att bedriva sådan vattenverksamhet som är önskvärd från allmän miljö- eller hälsosynpunkt. Kommunerna har för fastigheten ZZX upprättat avtal om rådighet för åtgärderna. Kommunerna har för fastigheten Västervik YYY,

gemensamhetsanläggningen YXX och XXX hemställt om tvångsrätt enligt 28 kap. 10 § miljöbalken. Även om Västerviks kommun nu är ägare av fastigheten XXX så ägs regleringsdammen av Yxerns regleringsföretag, varför tvångsrätt yrkats även för fastighet XXX. Mark- och miljödomstolen lämnar sökanden tvångsrätt i enlighet med domslutet. Kommunen har därmed den rådighet som erfordras.

Tillstånd till utrivningen

Enligt 11 kap. 19 § miljöbalken ska tillstånd enligt miljöbalken alltid lämnas till utrivning av en vattenanläggning i ytvatten, om inte förordnande meddelas enligt 20 § samma kapitel. Enligt sistnämnda bestämmelse får domstolen i stället för att lämna tillstånd till utrivning, på begäran av ägaren av en fastighet som skulle skadas av utrivningen eller av staten, en kommun eller ett vattenförbund, förordna att skyldigheten att underhålla anläggningen och fullgöra övriga skyldigheter som ligger på anläggningens ägare ska övergå på sådant subjekt. I det här fallet har ingen av de angivna begärt att nämnda skyldigheter ska överflyttas på sådant sätt. Detta innebär att Vimmerby och Västerviks kommuner ska meddelas tillstånd enligt miljöbalken för utrivning av dammanläggningen på fastigheten Västervik-XXX. Domstolens prövning är i detta avseende begränsad till att bestämma de villkor som bör följa med utrivningen för att motverka påverkan, skador och olägenheter på motstående allmänna och enskilda intressen. Det bör i detta sammanhang poängteras att domstolens prövning endast avser tillstånd enligt miljöbalken och inte tillstånd, dispenser eller lov enligt någon annan lagstiftning, t.ex. kultur-miljölagstiftningen, om detta skulle krävas. Enligt 11 kap. 9 § miljöbalken ska frågan om tillstånd enligt 7 kap. 28 a § samma lag bedömas särskilt.

Alla de yrkanden som framförts om att den provisoriska regleringen ska permanentas istället för att riva ut befintlig anläggning är, som framgår ovan, ett yrkande som domstolen inte kan pröva.

Mark- och miljödomstolen konstaterar att det inte föreligger något hinder mot att meddela tillstånd om utrivning med hänsyn till de bestämmelser som domstolen har

att beakta avseende de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. och hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. miljöbalken.

Miljö kvalitetsnormer

Baserat på den utredning som ingår i ansökan gör domstolen bedömningen att möjligheten att uppnå miljö kvalitetsnormerna för vatten i vart fall inte blir sämre och att ansökan i övrigt uppfyller det s.k. icke försämringskravet.

Strandskydd

Vid tillståndsprovningen ska beaktas att verksamheten ska bedrivas i strandskyddsområde. Det innebär att de förutsättningar måste vara uppfyllda som gäller för dispens (prop. 1997/98:45, del 2, sid 88). Någon separat dispensprovning ska inte ske. Mark- och miljödomstolen bedömer att det aktuella området behöver tas i anspråk för att tillgodose ett angeläget allmänt naturvårdsintresse samt ett angeläget allmänt intresse som inte kan tillgodoses utanför området. Det innebär att hinder enligt strandskyddsbestämmelserna inte föreligger.

Återställning av åfåran

När det gäller igenfyllnad av den grävda kanalen och utformningen av tröskeln gör mark- och miljödomstolen bedömningen att denna inte kommer innebära någon skada för människor eller miljön. Tillstånd även till tröskeln, som garanterar att uppströms vattenstånd säkerställs enligt vad vattennivån legat på under regleringen, ska beviljas.

Vattenregim efter utrivningen

Många synpunkter har framförts om att vattensystemet inte kan lämnas utan reglering då det skulle bli både högvattensituationer och torrperioder. Mark- och miljödomstolen konstaterar att naturliga vattendrag har hög- respektive lågvattenperioder. Det är de naturliga vattenståndsvariationerna som gör att det blir goda förutsättningar för flora och fauna. I nu aktuellt tillstånd återställer kommunerna utloppet med en tröskel för att upprätthålla vattenspegeln i Yxern. Kommunerna har dessutom tagit på sig att göra eventuella korrigeringar av tröskeln, om detta visar

sig nödvändigt. Mark- och miljödomstolen anser därför att utrivningen medför fler fördelar än nackdelar.

Artskyddsdispens

Sökanden har inventerat naturmiljön och konstaterat att det förekommit utter inom verksamhetsområdet. Något bo har dock inte hittats. Kommunerna har åtagit sig att inventera i samband med att arbetsföretaget ska genomföras. Mark- och miljödomstolen gör samma bedömning som sökandena att de ansökta arbetena inte kommer att störa eller skada förekomsten av skyddade arter på sätt som är förbjudet enligt 4 § artskyddsförordningen (2007:845). Mark- och miljödomstolen anser inte att en artskyddsdispens behövs för att genomföra de ansökta åtgärderna.

Äldre tillstånd

Mark- och miljödomstolen bedömer att det äldre tillståndet ska upphöra att gälla när detta tillstånd tas i anspråk. Detta eftersom det äldre tillståndet då inte längre fyller någon funktion efter att utrivningen genomförs.

Avslutande av prøvotidsförfarandet

Mark- och miljödomstolen avslutar den pågående prøvotiden i samband med att detta tillstånd tas i anspråk.

Villkor och delegation

Enligt 2 kap. 3 och 7 §§ miljöbalken är det verksamhetsutövarens skyldighet att vidta de försiktighetsmått som krävs för att ingen olägenhet ska uppstå för människors hälsa och miljön, dock med den förutsättningen att det inte kan anses orimligt att uppfylla dessa krav. Sökanden har föreslagit villkor för verksamheten. Länsstyrelsen har godtagit sökandens förslag till villkor men har yrkat på att villkoren ska utökas med krav på villkor till skydd för natur- och kulturvärden. Sökanden har motsatt sig att göra inventering med hjälp av kulturhistorisk expertis samt att lämna kvarprängsten utmed arbetsområdet. Domstolen delar sökandenas uppfattning att detta inte kan krävas då det idag inte finns några upprättade kulturskydd för området. Sökandena har åtagit sig att dokumentera allt arbete och

att sätta upp en informationsskylt. Länsstyrelsen har även begärt att bemyndigas att fatta beslut gällande kulturmiljöfrågor under utrivningen. Även i denna fråga ansluter domstolen sig till sökandens uppfattning att det inte är behövligt. Domstolen bedömer att de föreslagna villkoren med tillägg och justeringar är tillräckliga.

Kontrollprogram

Kontrollprogrammet ska omfatta hantering av uppkomna störningar under arbetstiden. Länsstyrelsen har påtalat att de anser att sökanden, inom kontrollprogrammet, ska göra uppföljningar av öringbeståndet. Det finns inget, vad domstolen kan bedöma, som på ett negativt sätt kan påverka öringbeståndet av de ansökta åtgärderna och därmed inte heller något som föranleder att sökanden ska göra uppföljningar. Mark- och miljödomstolen hänvisar för övrigt sökanden till kravet på verksamhetsutövarens egenkontroll enligt vad som anges i 26 kap. 19 § miljöbalken.

Ersättningsfrågor

Ersättningsbestämmelser

Den grundläggande ersättningsbestämmelsen vid utrivning finns i 31 kap. 19 § miljöbalken. För skador på annans egendom som orsakas av bestående ändring i vattenförhållandena ska tillståndshavaren betala skälig ersättning. Enligt 31 kap. 2 § miljöbalken ska ersättningsbestämmelserna i expropriationslagen vara tillämpliga, vilket bl.a. betyder att intrångsersättning ska betalas för berörda fastigheters marknadsvärdeminskning. Någon fastighetsskada bedöms dock inte uppstå.

Däremot kommer det uppstå viss skada i form av produktionsförluster vid nedströms liggande kraftverk. De kraftverk som kommunerna menar ska omfattas av produktionsförluster är Totebo och Uddekvarn kraftverk. Ersättning erbjuds inte ägare till Hässelull och Kiltorpströms kraftverk då dessa inte är i produktion

GB har påtalat att ersättning bör erbjudas för skada för bortfall av produktion vid Hässelull kraftverk samt framfört synpunkter på beräkningen av den

av kommunerna erbjudna ersättningen för Uddekvarns kraftverk. Mark- och miljödomstolen gör i likhet med sökanden bedömningen att någon ersättningsgill skada inte uppstår vid den nu tillståndgivna utrivningen för andra än de sökanden har erbjudit ersättningsbelopp. Mark- och miljödomstolen delar även sökandens sätt att beräkna ersättningsbelopp.

Kommunerna har godtagit ersättning för markintrång för användande av väg, samt även för tidigare uppkomna skador för skördebortfall. Ersättningsbeloppen framgår av domslutet.

Arbetstid

Mark- och miljödomstolen har ingen erinran mot den av sökanden yrkade arbetstiden om fem år.

Oförutsedd skada

Sökanden har yrkat att tiden för oförutsedd skada ska bestämmas till fem år räknat från arbetstidens utgång. CE har yrkat på att tiden för oförutsedd skada ska sättas till tio år. Med beaktande av att utrivningen, om någon oförutsedd skada uppstår, torde uppstå i nära anslutning till utrivningsverksamheten borde fem år vara tillräckligt. Samtidigt ligger det i rubrikens natur att saker kan uppkomma som inte kunde förutses. Domstolen anser därför att tiden för oförutsedd skada ska bestämmas till tio år räknat från arbetstidens utgång.

Prövningsavgift

Mark- och miljödomstolen finner inte skäl att ändra den tidigare preliminärt bestämda prövningsavgiften.

Övrigt

Övriga framförda yrkanden eller synpunkter som inte särskilt behandlats ovan ska ogillas.

Rättegångskostnader

Länsstyrelsen i Kalmar län har begärt ersättning med 44 000 kr för genomläsning, yttrandeskrivning och deltagande på huvudförhandling. Sökanden har ifrågasatt att länsstyrelsen infann sig på huvudförhandlingen med tre personer men överlämnade till domstolen att ta ställning till rättegångskostnadens omfattning.

Mark- och miljödomstolen kan konstatera att länsstyrelsen vid huvudförhandling varit representerad av tre personer. Det kan variera från mål till mål hur många personer från länsstyrelsen som deltar vid huvudförhandling och för hur många av de deltagande personerna som länsstyrelsen begär ersättning. I detta fall gör domstolen bedömningen att tre personer var motiverat då en representant bevakade kulturvärden, en annan naturvärden och den tredje var juridisk representant. Domstolen anser att länsstyrelsens yrkande är befogat och dömer ut ersättning i enlighet med domslutet.

GB har begärt rättegångskostnadsersättning med 78 438 kr. Sökanden har godtagit beloppet varför det ska dömas ut.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (MMD-01)

Överklagande senast den 15 juni 2022.

Marie Gerrevall

Catharina Ogenblad

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Marie Gerrevall, ordförande, och tekniska rådet Catharina Ogenblad samt de särskilda ledamöterna Ann-Christin Vösu och Ingvar Carlsson.

Hur man överklagar

Dom i mark- och miljödomstol som första instans

MMD-01

Vill du att domen ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från domens datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i domen.

Överklaga efter att motparten överklagat

Om ena parten har överklagat i rätt tid, har den andra parten också rätt att överklaga även om tiden har gått ut. Det kallas att anslutningsöverklaga.

En part kan anslutningsöverklaga inom en extra vecka från det att överklagandetiden har gått ut. Ett anslutningsöverklagande måste alltså komma in inom 4 veckor från domens datum.

Ett anslutningsöverklagande upphör att gälla om det första överklagandet dras tillbaka eller av något annat skäl inte går vidare.

Så här gör du

1. Skriv mark- och miljödomstolens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att domen ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att Mark- och miljööverdomstolen ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis. Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.
4. Lämna namn samt aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.
Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till mark- och miljödomstolen. Du hittar adressen i domen.

Vad händer sedan?

Mark- och miljödomstolen kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att domen gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar mark- och miljödomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Mark- och miljööverdomstolen.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även Mark- och miljööverdomstolen skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen

När överklagandet kommer in till Mark- och miljööverdomstolen tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Mark- och miljööverdomstolen ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att mark- och miljödomstolen dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om mark- och miljödomstolen har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rättstillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller den överklagade domen. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med mark- och miljödomstolen om du har frågor. Adress och telefonnummer finns på första sidan i domen.

Mer information finns på www.domstol.se.

Hur man överklagar Mark- och miljööverdomstolens avgörande

Den som vill överklaga Mark- och miljööverdomstolens avgörande ska göra det genom att skriva till Högsta domstolen. Överklagandet ska dock skickas eller lämnas till Mark- och miljööverdomstolen.

Senaste tid för att överklaga

Överklagandet ska ha kommit in till Mark- och miljööverdomstolen senast den dag som anges i slutet av Mark- och miljööverdomstolens avgörande.

Beslut om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken eller reseförbud får överklagas utan tidsbegränsning.

Om överklagandet har kommit in i rätt tid, skickar Mark- och miljööverdomstolen överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Högsta domstolen.

Prövningstillstånd i Högsta domstolen

Det krävs prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett överklagande. Högsta domstolen får meddela prövningsstillstånd endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen eller om
2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, så som att det finns grund för resning, att domvilla förekommit eller att målets utgång i Mark- och

miljööverdomstolen uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Överklagandets innehåll

Överklagandet ska innehålla uppgifter om

1. klagandens namn, adress och telefonnummer,
2. det avgörande som överklagas (domstolens namn och avdelning samt dag för avgörandet och målnummer),
3. den ändring i avgörandet som klaganden begär,
4. de skäl som klaganden vill ange för att avgörandet ska ändras,
5. de skäl som klaganden vill ange för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
6. de bevis som klaganden åberopar och vad som ska bevisas med varje bevis.

Förenklad delgivning

Om målet överklagas kan Högsta domstolen använda förenklad delgivning vid utskick av handlingar i målet, under förutsättning att mottagaren där eller i någon tidigare instans har fått information om sådan delgivning.

Mer information

För information om rättegången i Högsta domstolen, se www.hogstodomstolen.se